

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Katedra sociální práce

Diplomová práce

Participační právo dítěte v opatrovnickém řízení

The Right of a Child to Participate in the Custody Proceedings

Bc. Kristýna Bredová, 2023

Sociální politika a sociální práce

Vedoucí práce:
doc. PaedDr. Tatiana Matulayová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány, a že práce nebyla předložena jako splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia nebo předložena k obhajobě v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 1. 5. 2023

.....

Kristýna Bredová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PaedDr. Tatianě Matulayové za trpělivost, metodickou pomoc a cenné rady při zpracování mé diplomové práce.

Abstrakt

Tato diplomová práce je věnována vysoce aktuálnímu tématu, jež se dostalo do popředí odborné veřejnosti, která vyvíjí nátlak na jeho širší uplatňování, ale zároveň v něm vidí i jistá úskalí: participačnímu právu dítěte v opatrovnickém řízení. Cílem výzkumu je zjistit, jakým způsobem provádí pražští sociální pracovníci orgánu sociálně právní ochrany dětí participaci dítěte v rámci opatrovnických řízení ve věcech péče o nezletilé v případě rozvodu jeho rodičů. Data vychází z polostrukturovaných interview se sedmi sociálními pracovníky z různých pracovišť, kteří vykonávají kolizní opatrovnictví ve výše jmenovaném orgánu. Analýza dat vycházela z otevřeného kódování typického pro zakotvenou teorii. Z výzkumu vyplynulo, že se kolizní opatrovníci shodují na postupech, kterými realizují participační právo dítěte. Na základě mnoha faktorů se nejprve rozhodují mezi tím, zda je participace dítěte vhodná či nikoliv, avšak uznávají, že se snaží zprostředkovat účast dítěte na řízení vždy, pokud by neutrpělo větší újmu. Participaci nakonec provádějí dle specifík daného případu a dle svého hodnotového systému.

Klíčová slova

participační právo dítěte; opatrovnické řízení; rozvod rodičů; rozchod rodičů; opatrovnictví

Abstract

This thesis focuses on the child's rights to participate in the custody proceedings – a highly relevant topic that has become very visible among the professionals in the field. They are exerting pressure on its wider application while also recognizing potential pitfalls. The aim of this research is to find out how Prague social workers from the Social and Legal Protection of Children handle the child's participation in custody proceedings in concerns of care for minors related to their parents' divorce. The data was gathered through semi-structured interviews with seven social workers – guardians from different workplaces of the above-named body. The data was analysed using open coding, typical for grounded theory. The results suggested that guardians agree on the procedures by which they fulfil the child's right to participate. First, they decide whether the child's participation is appropriate or not, but they recognize that they always try to mediate the child's participation in the proceedings if they will not suffer greater harm. The way how they include them depends on the circumstances of the given case and according to their value system.

Key words

child's participation right; custody proceedings; parental divorce; parental separation; custody

Seznam zkratek

CAFCASS – Children and Family Court Advisory and Support Service / Poradenská
a podpůrná služba soudu pro děti a rodinu

CESIS – Centro de Estudos para a Intervenção Social / Centrum studií sociální intervence

CPCJ – Comissões de Proteção de Crianças e Jovens / Komise na ochranu dětí a mládeže

ČR – Česká republika

DVO – dílčí výzkumná otázka

HVO – hlavní výzkumná otázka

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

NNO – nestátní nezisková organizace

OSN – Organizace spojených národů

OSPOD – Orgán sociálně právní ochrany dětí

OSŘ – občanský soudní řád

OZ – občanský zákoník

SP – sociální pracovník

SPOD – Sociálně právní ochrana dětí

UNICEF – United Nations Children's Fund / Dětský fond Organizace spojených národů

ÚPD – Úmluva o právech dítěte

ZSPOD – Zákon o sociálně právní ochraně dětí

Obsah

Úvod.....	7
Konceptuální část	9
1. Sociální práce s rodinou.....	9
1.1. Sociální práce s rodinou v rozvodu.....	9
1.2. Role OSPOD v práci s rodinou v rozvodu	11
1.3. Aktuální odborná diskuse	12
2. Participační právo dítěte	14
2.1. Zakotvení participačního práva dítěte	14
2.2. Formy participačního práva dítěte	17
2.3. Přínosy a úskalí uplatnění participačního práva dítěte.....	21
3. Opatrovnické řízení při rozvodovém řízení.....	23
3.1. Průběh opatrovnického řízení při rozvodovém řízení	23
3.2. Kolizní opatrovnictví	24
3.3. Cíl opatrovnického řízení při rozvodovém řízení	26
4. Současné trendy zahraničního přístupu k participaci dítěte.....	30
Empirická část.....	34
5. Metodologie výzkumu.....	35
5.1. Výzkumný vzorek	35
5.2. Metody získání dat	36
5.3. Metody zpracování dat a analýzy	38
5.4. Limity výzkumu.....	38
5.5. Etické otázky výzkumu	39
6. Prezentace dat.....	41
6.1. DVO I: Podle jakých faktorů se sociální pracovníci OSPOD řídí při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?	41
6.2. DVO II: Jak postupují sociální pracovníci OSPOD při zapojení dítěte do opatrovnického řízení?	47
6.3. DVO III: Jaké hodnoty považují soc. pracovníci OSPOD za nejdůležitější při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?	53
7. Diskuse	56
Závěr.....	60
Zdroje	62
Seznam příloh	71
Příloha č. 1: scénář rozhovoru.....	72
Příloha č. 2: jeden anonymizovaný rozhovor	73
Příloha č. 3: kódovací kniha.....	83
Příloha č. 4: vzor informovaného souhlasu	85

Úvod

Všechny vyspělé země se potýkají s **nárůstem rozvodovosti**, přičemž ve většině z nich tvoří páry s nezletilými dětmi alespoň polovinu. V České republice se jedná téměř o 60 % manželství (ČSÚ, 2020). Za **nejnáročnější se považují právě ty rozvody manželství rodičů nezletilých dětí**. Za takových okolností se před samotným rozvodem musí v opatrovnickém řízení rozhodnout ve věcech péče o nezletilé pro dobu po rozvodu. **Účastníkem je dítě**, na které má rozvodová situace obvykle velký psychický dopad, stejně jako na rodiče. Jenomže **dítě není oproti nim procesně způsobilé, ale zároveň je subjektem** (nikoli objektem), **který má svá práva**, která musí být nějakým způsobem zajištěna. **Tyto práva jsou mimo jiné právě ta participativní** – právo sdělit svůj názor, právo být informováno a právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí, která jsou zakotvena v platné mezinárodní i místní legislativě. Tím se dostávám k důležitým otázkám, které rezonují celou prací: **Jakým způsobem je naplnění tohoto práva dítěte v České republice prováděno? Je systém ochrany dítěte nastaven tak, aby byla participace dítěte prováděna v jeho nejlepším zájmu?** Téma je důležité ze systémového hlediska proto, že ti, kteří jej zastupují, tvoří značnou část výsledku kvality procesu. To jsou v tomto případě pracovníci OSPOD.

Fenomén dávat hlas dítěti a stavět ho do centra zájmů souvisí se změnami ve společnosti, které jsou reflektovány i v **trendech sociální práce s rodinou**, podotýká Čamdžicová (2021). Hlavním obecným principem současné práce s rodinou je vést k řešení, které bude v nejlepším zájmu dítěte, ale zároveň budou bráni v potaz i ostatní členové rodiny. Přestávají se používat postupy, které mocensky zasahují do rodiny a jejího fungování, ale také se upouští od postupů „o nás bez nás“. Spíše se využívá kooperace členů rodiny a odborníků z různých odvětví. Konkrétním příkladem jsou rodinné konference, Cochemský model apod. I při rozvodových situacích a rozhodování o péči, výživném a styku rodičů s dítětem je třeba dbát na tyto trendy a nejlepší zájem dítěte. Ten by měl být výsledkem stanoviska rodičů, profesionálů a měl by zrcadlit i právě názor a přání samotného dítěte.

Toto **téma jsem si pro svou diplomovou práci zvolila, protože kolem něj v aktuálních letech probíhá rozsáhlá diskuse** a ve své praxi i studiu v zahraničí jsem si potvrdila, že se jedná o problematiku, která s sebou přináší značná dilemata, přičemž vnímám, že **ke změně je nejprve nutné celý tento proces důkladně prozkoumat a pochopit ho**. Zároveň mě zajímalo, zda existuje **diskrepance mezi tím, jak by měla participace dítěte probíhat a jak je skutečně prováděna**.

Diplomová práce je členěna na konceptuální a empirickou část. **Konceptuální část je rozdělena do čtyř kapitol, které se dotýkají tématu participace dítěte v rozvodovém řízení.** Nejprve popisují, v čem spočívá sociální práce s rodinou a jaké jsou úlohy sociální práce v rozvodové situaci rodiny, přičemž se i specificky věnují roli orgánu sociálně právní ochrany dětí a aktuální odborné diskusi, která kolem něj probíhá. Vzápětí charakterizují participační právo dítěte, jeho legislativní zakotvení a objasňují prostřednictvím jakých forem, může být toto právo naplněno. Kapitola obsahuje i zamyšlení nad přínosy a úskalími uplatnění participačního práva dítěte. V další části práce přibližují opatrovnické řízení při rozvodovém řízení, jeho průběh a cíl. Zvlášť se zde také věnují roli kolizního opatrovníka v tomto procesu. V závěru konceptuální části prezentují současné trendy zahraničního přístupu k participaci dítěte.

V empirické části se věnují metodologii výzkumu, jehož cílem je zjistit, jak sociální pracovníci pražských orgánů sociálně právní ochrany dětí provádí participaci dítěte v rámci opatrovnického řízení se zaměřením na ta, která se odehrávají v důsledku rozvodové situace. Sběr dat probíhal za pomoci polostrukturovaného interview se sedmi sociálními pracovníky pražských OSPOD, do jejichž agendy spadá kolizní opatrovnictví. Po předložení metodologie prezentují vlastní výzkumná zjištění a diskusi nad hlavními závěry výzkumu.

Konceptuální část

1. Sociální práce s rodinou

Práce s rodinou je významným tématem sociální práce, protože rodina představuje prostředí, jenž má vliv po celý život. Probíhá v něm naplňování fyzických, emocionálních ale i dalších potřeb, které mají zásadní dopad na formování jedince a způsob jeho života, ať už se jedná o rodinu orientační či prokreační. Jedná se také obvykle o první zdroj, na který se lidé obrací s žádostí o pomoc, radu nebo podporu nejen v obtížných životních situacích. Jsou-li některé funkce rodiny nedostatečně naplňovány nebo narušeny v důsledku nepříznivého stavu či události, je za potřebí je obnovit, posílit či udržet. Pokud rodina neplní některou z funkcí vůbec (a nejedná se o psychické či fyzické ohrožení), je nutné vést členy rodiny k nápravě. Pomoc, podpora či poradenství při naplňování smyslu rodiny je v první řadě poskytováno sociálními pracovníky.

1.1. Sociální práce s rodinou v rozvodu

Rodinu můžeme podle Matouška (2016) vnímat dvojím způsobem, a to buď jako osoby, které pojí pokrevní pouto či právní svazek. V širším pojetí autor hovoří o rodině jako o skupině osob, které jsou si nakloněni a za rodinu se prohlašují. Wilson (2002) dodává, že rodina může být i skupina lidí sdružujících se ke společnému účelu, kterým je poskytování jídla, přístřeší a výchova dětí. V českém právním řádu není tento pojem jednoznačně definován. I když se pojetí rodiny s dobou mění, stále jí zůstává řada nenahraditelných funkcí, které je nutné chránit.

Sociální práce s rodinou je jeden ze směrů či forem sociální práce. Někteří autoři ji však prezentují přímo jako samostatnou metodu sociální práce (např. Matoušek). Ať už se na práci s rodinou díváme jakkoliv, lze jednoznačně určit její cíl. Cílem sociální práce s rodinou by podle metodického doporučení MPSV (2009) mělo být úsilí zabezpečit poskytování účinné podpory a pomoci rodinám k vyřešení širokého spektra jejich problémů. Jedná se zejména o zajištění funkčnosti rodiny, podporu v setrvání či návratu rodiny do přirozeného prostředí, prevenci sociální exkluze, podporu stability a nezávislosti rodin, pomoc při problémech s výchovou a péčí o děti nebo podporu rodin ohrožených.

Tyto cíle jsou naplňovány jak formou dávek, tak službami a zajišťují je kromě státních orgánů či obcí a krajů i nestátní neziskové organizace, které mají svou nezastupitelnou roli. Van Hook (2019) zmiňuje, že sociální pracovník zde funguje jako katalyzátor změny.

Sociální práce s rodinou sama o sobě čítá mnoho cílových skupin, podle kterých jim lze přiřazovat právě některé dávky a služby. Sociální pracovníci jsou také podle toho vybaveni obvykle používanými metodami a nástroji pomoci či podpory k naplnění jejich specifických potřeb. Matoušek (2012) ve své publikaci tyto skupiny vymezil a jednu z nich nazval **sociální práce s rodinami v rozvodu**.

Dle statistických údajů počet rozvodů narůstá, a proto je **problematika rodin v rozvodu stále aktuálnějším tématem**. Rozvod totiž ve většině případů **představuje pro všechny jeho účastníky veliké zatížení**, od emocionálního až po finanční, které je může poznamenat v mnoha ohledech do konce života. Je tedy nanejvýš důležité tyto **dopady zmírnit či jim zabránit**. To je cílem sociální práce s rodinami v rozvodu.

Z dávkového systému se pomoc na tuto konkrétní sociální událost nevztahuje, avšak po pravomocném rozhodnutí o rozvodu manželství je již možné některé dávky čerpat (např. přídavek na dítě). Pro tyto rodiny však existuje mnoho poskytovaných služeb.

Jednou z nich jsou **poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy**, které poskytují pomoc při obtížných životních situacích souvisejících s osobními, rodinnými a partnerskými vztahy. Takovou situací je i rozvod. Pomoc spočívá zejména v poradenství, zprostředkování kontaktů na další odborníky či pomoci uzavřít rodičovskou dohodu o úpravě poměrů k dětem pro dobu po rozvodu.

Další ze služeb, kterou mohou dospělí využít, je **rodinná mediace**. Ta slouží v rozvodové situaci k nalezení dohody zúčastněných stran nejčastěji v otázkách porozvodové péče či jiných otázek s rodičovstvím. Mediačního procesu se mohou účastnit i děti rodičů. „*Participace dítěte v mediaci může mít mnoho podob a představuje dle řady výzkumů příznivý faktor pro jeho vyrovnání se s rozvodem a jednu z možností, jak naplnit právo dítěte na vyjádření svého názoru a přání.*“ (Bredová, 2022, s. 270)

Rodiny mohou využívat i například **vzdělávací a podpůrné programy** od neziskových organizací. Pro rodiče to je např. Rozchodem rodina nekončí (Aperio – Společnost pro zdravé rodičovství, z. s.), která slouží k podpoře a vzdělání rodičů, jak tuto situaci zvládnout co nejlépe a s co nejmenšími dopady na děti. Pro děti existují programy, které pomáhají dítěti se v situaci lépe orientovat a přijmout ji, např. Dětský průvodce rozvodem (Jak Dál? z. s.).

Pomoc a podporu v rozvodové situaci rodinám poskytují i **orgány sociálně právní ochrany dětí (OSPOD)** zejména prostřednictvím preventivní a poradenské činnosti. Pracovníci

OSPOD též zastupují dítě při kolizi zájmů jeho rodičů a provádí sociální šetření, čímž vykonávají ochrannou funkci dítěte v rozvodové situaci. Tyto činnosti vykonávají na základě pověření soudem a vedou k vyhotovení doporučení pro soud.

Ve své práci se zaměřuji výsadně na dítě v rozvodové situaci rodičů, a to konkrétně na uplatňování jeho participačních práv. Ta jsou v České republice zprostředkována zejména prostřednictvím orgánu sociálně právní ochrany dětí, a proto roli tohoto orgánu níže rozvádím.

1.2. Role OSPOD v práci s rodinou v rozvodu

Již výše jsem sdělila, že role orgánu sociálně právní ochrany dětí v rozvodových situacích spočívá v preventivních a poradenských činnostech a také úkonech, které vykonává z pověření od opatrovnického soudu. **Klientem OSPOD je výhradně dítě, a proto se zaměřuje na ochranu zájmů a blaha dítěte, současně však respektuje práva rodičů.** V tomto ohledu tedy sociální pracovník hledá nejlepší řešení pro dítě, které nemusí být pro rodiče zcela ideální, ale jejich rodičovská práva nejsou narušena.

Preventivní a poradenská činnost OSPOD se zaměřuje na zmírnění rodičovského sporu a jeho dopadů na dítě. V první řadě vede rodiče k dosažení dohody o věcech týkajících se péče o dítě po rozvodu. Tento cíl je naplňován pomocí rozhovoru s rodiči dítěte. Poskytuje jim poradenství a může zprostředkovat kontakty na související služby. Sociální pracovník se snaží vést rodiče k dohodě tak, aby byla v nejlepším zájmu dítěte a aby se dítě v rozvodu nestalo prostředkem k vyřizování účtů. Sociální pracovník tedy také informuje o konsekvencích, které s sebou přináší řízení, jenž se nezakládá na dohodě rodičů a možných důsledcích vyostřeného rozvodu pro nezletilé. V případech, kdy se nejeví dohoda rodičů jako možná, nebo sociální pracovník vyčerpal své možnosti a prostředky jak dohody rodičů dosáhnout, může **nabídnout či zprostředkovat rodinnou mediaci, nebo i další služby**, o kterých jsem psala výše (MPSV, 2012).

OSPOD vykonává kromě prevence a poradenství i **činnosti, na které ho pověří opatrovnický soud při rozvodu rodičů dítěte**. Tyto aktivity můžeme považovat za jakousi vyšší ochranu nezletilého. Do této funkce orgánu sociálně právní ochrany dětí v souvislosti s rozvodem rodičů řadíme **kolizní opatrovnictví**, a i při tomto výkonu může pracovník poskytovat poradenskou a preventivní činnost. Kolizní opatrovnictví je jednou

z nejrozsáhlejších náplní práce OSPOD. V rámci kolizního opatrovnictví může sociální pracovník vykonávat např. rozhovor s rodiči, rozhovor s dítětem, sociální šetření v místě bydliště, vyžadovat zprávy od dalších subjektů, navrhnout znalecký posudek atd. za účelem zjištění skutečného stavu věcí a poměrů v rodině. Je nutné podotknout, že kolizní opatrovník je soudem ustanoven i v případech, kdy rodiče uzavřeli dohodu, a to protože soud má nárok na přezkoumání této dohody a zjištění, zda je skutečně v nejlepším zájmu dítěte. Podrobněji se koliznímu opatrovnictví věnuji v kapitole 3.2 této práce.

1.3. Aktuální odborná diskuse

V následující části textu bych chtěla upozornit na klíčové téma, které se dostává do popředí debat v různých kontextech, stejně tak, jako v souvislosti s rozvodovou situací. Tato otázka má vliv i na participaci dítěte v opatrovnickém řízení.

V uplynulých letech se diskutuje (např. MPSV, Cochem.cz, z. s., Rogalewiczová, Čamdzíćová, Vildová) o tom, zda **je vhodné, aby sociální pracovník z orgánu sociálně právní ochrany dětí zároveň vykonával roli kolizního opatrovníka dětí**, kterému je tato role přidělována soudem ve většině případů rozpadů rodiny. Jmenovat je přitom možné i jiné osoby, které nejsou ve střetu zájmů.

Rogalewiczová (2019a) uvádí, že k oddělení rolí nahrává argument o velikém **zahlcení pracovníků OSPOD** právě výkonem funkce kolizního opatrovníka a nedostatku času na další činnosti, které má v popisu pracovní činnosti v rámci SPOD. Autorka též sděluje, že se běžně pracovníci ocitávají v situacích, kdy **musí vykonávat roli kolizního opatrovníka a zároveň pracovat s rodinou v rámci SPOD**. Tím se oni samotní dostávají do střetu zájmů. K tomu Vildová (2019) dodává, že v případech, kdy je ignorována tato kolize, je **narušován i základní princip OSPOD: zájem dítěte**. Sděluje, že se jedná zejména o situace, kdy „...*je spolupráce OSPOD s rodiči nemožná, neboť je OSPOD rodiči vnímán jako jejich úhlavní nepřítel, ... Právě v takových případech by se mohli uplatnit při zastupování dítěte před soudem advokáti, kteří by disponovali zvláštní odbornou způsobilostí na úseku SPOD.*“ (Vildová, 2019, s. 10) Dle novely ZSPOD z roku 2022 má však v tomto případě **OSPOD možnost se odvolat** proti jmenování kolizním opatrovníkem. „*Avšak právě, jen a pouze tehdy, pokud tu může být střet zájmů ORP jako veřejného opatrovníka na straně jedné a jako nositele veřejnoprávní ochrany dítěte na straně druhé.*“ (MPSV, 2022, s. 5)

Dalším střetem zájmů, do kterého se pracovník OSPOD podle Čamdžicové (2019) i Rogalewiczové (2019a) dostává je, když soud požaduje po pracovníkovi zjistit názor dítěte a ten mu sdělit. V tomto případě totiž není jasné, zda **má při soudním řízení hájit přání a názor dítěte nebo spíše nejlepší zájem dítěte**, ke kterému pracovník dospívá pomocí všech vykonávaných činností (sociální šetření, vyhodnocení zpráv od dalších subjektů, rozhovor s dítětem a rodiči atd.).

Z tohoto vyvstávají zásadní otázky v kontextu rozpadů rodiny: Je kolizní opatrovník v případě, že je jím OSPOD, skutečně ve svém počínání objektivní? Mají pracovníci dostatečnou časovou kapacitu na to, aby se důkladně věnovali každému dítěti a zajistili dodržování jeho práv, včetně těch participačních?

Rogalewiczová (2019a) ve svém příspěvku prezentuje tři **varianty, jak by bylo možné situaci vyřešit**: 1) OSPOD bude dále vykonávat funkci kolizního opatrovníka, ale některé z jeho činností budou delegovány na jiné subjekty (např. poradenská a preventivní činnost). 2) Kolizní opatrovnictví bude vykonávat jiný samostatný subjekt. 3) Kolizní opatrovnictví bude dále vykonáváno pod úřadem obce s rozšířenou působností, avšak bude zřízeno oddělení, které se zaměřuje pouze na kolizní opatrovnictví. Čamdžicová (2019) se přiklání k variantě zavedení nové procesní funkce, kterou se můžeme inspirovat v sousedním Německu. Navrhuje, že by mohl existovat seznam kolizních opatrovníků, kteří by splňovali specifické podmínky pro tuto činnost, a z tohoto seznamu by soudce pro daný případ mohl vybrat.

V nejaktuálnější novele Zákona o sociálně právní ochraně dětí (359/1999 Sb.), která platí od 1. 1. 2022 však **k odloučení rolí OSPOD a kolizního opatrovnictví, napříč rozsáhlé diskusi, nedošlo** a ani k jiným rozsáhlejší změnám. Můžeme se tedy pouze domnívat, zda příští novela ZSPOD tuto zásadní změnu přinese či nikoliv.

2. Participační právo dítěte

Participace, v latině *partem capere* znamená mít podíl. Tento pojem můžeme přeložit také jako účast. V kontextu mé diplomové práce bychom pojem participace mohli vyložit jako **mít možnost účastnit se opatrovnického řízení.**

UNICEF (2021) ale říká, že participace neboli účast je však mnohem víc. Jde o to být **informován, být zapojen a mít vliv na rozhodování a záležitosti, které ovlivňují život jedince v soukromé i veřejné sféře.** Stát má garantovat příznivé prostředí, které umožní slyšet názory dětí a dospívajících na postupy a politiky, které se jich přímo či nepřímo týkají. Toto pojetí participace dítěte představil i Bessell (2011).

Podle Harta (1992) je ale otázkou do jaké míry by děti měly mít v čemkoli hlas. Někteří zastánci dětí mluví o tom, že by se jimi měly ty orgány, které zjišťují jeho názor, řídit. Mnozí ale naopak říkají, že účast dětí a plná váha jejich názoru je naivní představa, protože se nejedná o dospělé osoby. Toros (2021) zdůrazňuje, že bychom měli přestat studovat, zda dítě má nebo nemá participovat, ale měli bychom se zabývat tím, jak podpořit a usnadnit účast dítěte v soudních řízeních.

Po zasazení participačního práva dítěte do legislativních pramenů a popsání jeho možných forem rozvedu pozitiva a stejně tak úskalí participace.

2.1. Zakotvení participačního práva dítěte

Participační práva dítěte jsou zakotvena v několika různých legislativních dokumentech. Jedná se o mezinárodní i národní listiny. Domnívám se, že státy, které mají ve svém právním řádu tyto jednotlivé legislativní dokumenty, tedy i ČR, by měly tato práva garantovat anebo případně upravovat své vnitřní předpisy tak, aby je mohli občané vykonávat. Walker a Misca (2019) podotýkají, že participace dítěte je stále velmi kontroverzní záležitostí, a přestože většina jurisdikcí uznává toto právo, jen málokterá ho zaručuje.

Nejuznávanějším mezinárodním dokumentem pro ochranu dětských práv je **Úmluva o právech dítěte** (OSN), která byla ratifikována Českou republikou v roce 1991 a implementovala ji tím do svého právního řádu. V kontextu participačního práva stojí v této Úmluvě ve článku 12, že: „(1) *Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech*

záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. (2) Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“ (Česko, 1991) Díky těmto odstavcům se dítě stává subjektem, který má svá práva. Tyto odstavce také odkazují na zákaz diskriminace či právo na spravedlivý proces. Podle Duškové (2021) to také znamená, že nezletilý není pouze objektem, kterému je poskytována ochrana, a právě tento dokument mu zaručuje, že se mají veškeré ostatní subjekty snažit najít rovnováhu mezi již zmiňovanými právy nezletilého a jeho ochranou. Přičemž tento právní dokument neznámá, že dítě má právo pouze jednorázově se vyjádřit ke všem věcem, které se ho týkají, ale je pokračujícím procesem během celého (např.) opatrovnického řízení. Jedná se tedy také o právo být seznámen s průběhem a informován o vývoji řízení. Podle Duškové (2021) se toto právo nezletilého deklarované Úmluvou o právech dítěte vztahuje i k nároku, který je zakotvený např. ve Všeobecné deklaraci lidských práv nebo Mezinárodním paktu o občanských a politických právech, kde stojí, že každý má právo na uznání jeho právní osobnosti. Část článku 12 Úmluvy o právech dítěte můžeme též chápat jako zákaz diskriminace na základě věku. V tomto důsledku by tedy měly mít všechny děti možnost se vyjádřit k situacím, které se ho dotýkají. Výbor pro práva dítěte OSN (United Nations, 2005) v komentáři Úmluvy o právech dítěte zdůrazňuje, že podle věku nemůže být soudem ani nikým jiným určováno, nakolik je názor dítěte relevantní či zda mu toto právo náleží, protože i malé děti jsou citlivé ke svému okolí a velmi rychle si osvojují porozumění lidem, místům a rutinám ve svém životě spolu s vědomím své vlastní jedinečné identity. Dělalí rozhodnutí a sdělují své pocity, nápady a přání mnoha způsoby dlouho předtím, než jsou schopni komunikovat prostřednictvím mluveného nebo psaného jazyka. Nezletilý je tedy určitým způsobem relevantním jeho věku a vývoji schopen participovat ve věcech jeho se týkajících. Lundy (2007) vytvořila v kontextu článku 12 Úmluvy model (*Lundy model*) efektivní účasti dětí, který zahrnuje vzájemně související prvky: prostor, hlas, publikum a vliv (*space, voice, audience, influence*). Prostor znamená vytvoření příležitosti vyjádřit názor bezpečně. Hlas – dítěti musí být umožněno vyjádřit svůj názor, kterému je potřeba naslouchat (publikum). Na základě názoru dítěte je třeba jednat (vliv), jak vyjadřuje samotná autorka i např. Kennan, Brady a Forkan (2019).

Dalším mezinárodním dokumentem, který se částí svého obsahu vztahuje k participačnímu právu dítěte, je **Evropská úmluva o výkonu práv dětí** vydaná Radou Evropy. V ní se můžeme ve čl. 3 dočíst, že „*Dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou*

schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, zaručena následující práva nebo bude mít možnost se těchto práv domáhat: a) dostávat příslušné informace, b) být konzultováno a moci vyjádřit svůj názor, c) být informováno o možných důsledcích vyhovění jeho názoru a o možných důsledcích jakéhokoliv rozhodnutí.“ (Česko, 2001) Z této formulace poněkud jasněji oproti ÚPD vyplývá, že nezletilý má právo na informace. Toto právo je zde explicitně vysloveno. Dále tímto dokumentem vzniká dítěti nárok na vyjádření názoru v řízení.

V českém právu můžeme vztah k problematice nalézt v **Občanském zákoníku** §867, který říká, že budou nezletilému poskytnuty informace o řízení, aby si měl možnost vytvořit vlastní názor a sdělit ho. Dále popisuje, že pokud není dítě samo o sobě schopné informacím ohledně řízení porozumět nebo vyjádřit k nim svůj názor, soud stanoví jeho zástupce, který však nebude v kolizi zájmů. OZ ještě dodává, že u nezletilých, kteří jsou starší 12let „...se má za to, že je schopno informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento sdělit. Názoru dítěte věnuje soud patřičnou pozornost.“ (Česko, 2012)

Podobné zakotvení participačního práva dítěte můžeme nalézt i v §100 **Občanského soudního řádu**: „(3) V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn jeho názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob ...“ (Česko, 1963) Téměř totožné znění je i ve **Správním řádu**. (zákon č. 500/2004 Sb.) V těchto pramenech je oproti ostatním navíc podotknuta forma, jakou by měla být nezletilému umožněna participace a která z těchto možností je preferovaná.

Posledním vnitrostátním dokumentem, ve kterém je zakotveno participační právo dítěte, a řekla bych, že se jedná o nejznámější legislativní pramen, co se týče práv dítěte, je **Zákon o sociálně-právní ochraně dětí**, v němž v §8 stojí: „(2) Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, ... (3) Dítě, které je schopno s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost posoudit dosah a význam rozhodnutí vyplývajících ze soudního nebo správního řízení, kterého je účastníkem, nebo jde-li o jiné rozhodnutí vztahující se k jeho osobě, obdrží od orgánu sociálně-právní ochrany informace o všech závažných věcech jeho osoby se týkajících; ...“ (Česko, 1999) I v této právní úpravě nalezneme odkaz na práva nezletilého, která byla součástí kombinace předchozích legislativních výroků, které jsou platné v České republice. Stejně jako v Občanském zákoníku i v Zákoně o sociálně právní ochraně dětí (§8) stojí, že pokud je dítěti dvanáct let a výše, předpokládá se, že je toto dítě schopné si

vytvořit svůj názor na poskytnuté informace, dění kolem něj a následně tento názor sdělit. V nálezu ústavního soudu 1265/16 je tato myšlenka podpořena, avšak s dodatkem, že: „...považuje dosažení dvanácti let za nejzazší možnou hranici, a uvedl, že dostatečnou rozumovou a emocionální vyspělost, kdy je už dítě schopné uceleně prezentovat bez větší újmy svůj názor před soudem, je nutné posuzovat případ od případu, přičemž většina dětí je schopna se vyjádřit ke svému budoucímu výchovnému uspořádání již po dosažení věku deseti let. Po dosažení této věkové hranice je nezbytné, nebrání-li tomu zvlášť významné okolnosti, zjistit přání dítěte přímo před soudem.“ (Ústavní soud, 2018)

Participační právo je zakotveno v mnoha předpisech a státy, které mají součástí svého právního řádu takové množství dokumentů zahrnující participační právo dítěte, by jej měly náležitě dodržovat. Ze všech jmenovaných národních i mezinárodních dokumentů vyplývá, že **nezletilý má právo být informován, právo vyjádřit svůj názor a právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí.**

2.2. Formy participačního práva dítěte

Dítě, které je schopné formulovat své názory, může participovat různými způsoby. Nejčastěji jsou děleny na formy přímé a zprostředkované, přičemž přímou participací máme na mysli výslech dítěte soudem, kdežto zprostředkovaná participace je podle §100 Občanského soudního řádu zajištěna prostřednictvím: „(3)...jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí.“ (Česko, 1963)

Luňáčková (2018) v participaci dítěte v České republice vidí jisté mezery a sděluje, že: „...pro zjištění názoru nezletilého dítěte je mnohdy rozhodující kdo, kdy a jakým způsobem názor dítěte zjišťuje, když tyto faktory mají značný vliv na to, jaký názor dítě sdělí.“ (Luňáčková, 2018, s. 3)

Výslech dítěte soudem

Výslech dítěte soudem je pokládán za přímou participaci dítěte a jeho svobodné vyjádření. Občanský soudní řád (Česko, 1963) o něm hovoří jako o typu, který by se měl preferovat a k ostatním přistoupit pouze ve výjimečných případech. U zjišťování názoru a přání v oblasti opatrovnických věcí si však myslím, že je situace jiná. Dle mého názoru se častěji využívá pouze rozhovor se sociálním pracovníkem OSPOD, který následně předá informace a výslech soudu se aplikuje sporadicky. S tímto názorem souhlasí i pracovníci, kteří

spolupracovali se společností Mikuláš 365 (2021) na projektu implementace inovativních služeb spolupráce NNO-OSPOD-Soud. Ať už je ale realita jakákoliv, popíšu níže, jak tato forma participace vypadá.

Výslech dítěte u soudu si nemůžeme představovat stejně, jako výslech dospělého jedince. Proces slyšení dítěte je obvykle upraven tak, aby působil neformálněji. Běžně neprobíhá v soudní síni a soudce není oblečen v taláru. Uzpůsobeny jsou také kladené otázky, u nichž může asistovat psycholog, sociální pracovník či jiný odborník na práci s dítětem. Soud má v návaznosti na §100 OSŘ však také v pravomoci vyslechnout dítě i bez přítomnosti jiné osoby, pokud předpokládá, že by tato osoba mohla ovlivnit názor dítěte.

Knetlová (2017) sděluje, že by výslechu soudem měla vždy předcházet náležitá příprava dítěte, a to zejména vysvětlit mu, jak takový proces probíhá, kdo jsou jednotliví účastníci, proč chce soudce vědět informace od dítěte, jak se bude s informacemi nakládat apod. s ohledem na jeho věk.

Celý proces výslechu dítěte by měl být veden tak, aby přinášel pro dítě co nejméně stresu. Měly by být zajištěny takové podmínky, aby výslech přinášel dobrou participační praxi, na místo toho, aby působil kontraproduktivně a představoval by další stresující situaci.

Podle nálezu Ústavního soudu 2661/10 však přímým výslechem soudu „...*eliminuje se riziko dezinterpretace názoru nezletilého dítěte třetí osobou; jsou tak dány větší garance objektivního posouzení názoru nezletilého dítěte...*“ (Ústavní soud, 2010, VII/50) Přesto je přímého výslechu využíváno ojediněle. Luňáčková (2018) ale odporuje, že u přímého výslechu soudcem existuje veliké riziko laické interpretace názoru dítěte, neboť soudce nedisponuje odbornými znalostmi k tomu, aby poznal aktuální rozpoložení dítěte, jeho vývojovou úroveň a tedy posoudil kompetentnost dítěte nebo věrohodnost jeho tvrzení.

Bakalář (2008) uvádí, že při výslechu soudem by se mělo dát pozor na to, že dítě může být zkorumpované, citově vydírané, závislé na jednom z rodičů, naprogramované od jednoho rodiče nebo citově, morálně a rozumově nezralé. Myslím si však, že na všechny tyto aspekty by se měl brát ohled nejen při přímém výslechu, avšak i při zprostředkované participaci.

Za ideální stav bych osobně považovala, pokud by byl rozhovor dítěte veden za účasti soudce a také kolizního opatrovníka, který názor nezletilého musí tak či onak znát, aby hájil jeho zájem a nebylo by tedy potřeba dvou rozhovorů. Zároveň by se předešlo dezinterpretaci, protože soudce by dítě slyšel přímo a byl by přítomen pracovník, který má zkušenosti s prací s dětmi.

Participace zastoupením

Za normálních okolností jsou zástupcem právě rodiče nezletilého. V případě opatrovnického řízení se však nachází v kolizi zájmů a dítěti tak musí být přidělen jiný zástupce, který bude hájit jeho zájmy a práva. Zastoupení rodiči není vhodné, protože „*rodiče často prosazují svoje zájmy na úkor zájmů svých dětí, zaměňují svoje zájmy za zájmy dětí, nebo mají pocit, že mají neomezené právo řídit život svých dětí a rozhodovat o něm, bez ohledu na to, co si dítě myslí a přeje.*“ (Rogalewiczová, 2018, s. 271)

Nezletilý může být v takových případech zastoupen advokátem či obecným zmocněncem. Obvykle se ale této možnosti v opatrovnickém řízení nevyužívá. Rogalewiczová (2018) sděluje, že v případech, kdy si dítě zvolí svého zástupce, který jedná na základě plné moci, je účastníkem řízení i tak kolizní opatrovník, a to z důvodu dosažení nejlepšího zájmu dítěte. Jeho dosažení totiž zvolený obecný zmocněnec nezaručuje. Nezletilý si též může sjednat advokáta, který ho bude zastupovat. Otázkou je, zda je dítě svéprávné k uzavření smlouvy s advokátem. V případě uzavření smlouvy a financování advokáta ze strany rodičů může být jeho nestrannost zpochybněna a v řízení bude též stanoven kolizní opatrovník.

Právo na ustanovení zástupce nezletilého v situacích, kdy nemůže dítě zastupovat rodič, můžeme nalézt kromě české legislativy i např. v Evropské úmluvě o výkonu práv dětí čl. 4 a 9.

Participace prostřednictvím znaleckého posudku

Soudce si může vyžádat názor znalce, obvykle psychologa. Cílem znaleckého posudku je využít odborných znalostí, díky kterým pomůže soudu rozhodnout, jak organizovat péči o děti. Tento proces je časově náročný a běžně tak prodlouží opatrovnické řízení.

Využití znaleckého posudku se však pro zajištění participace dítěte v opatrovnickém řízení obvykle nepoužívá, protože jeho cílem je většinou posoudit situaci rodiny a dítěte, nikoliv zajišťovat samotný názor a přání nezletilého k naplnění jeho práv. S tím souhlasí i Rogalewiczová (2018) a dále dodává, že názor a přání dítěte se obvykle ve znaleckém posudku objevuje jako vedlejší produkt. Nicméně se k tomuto účelu může také využít a podle Luňáčkové (2018) se jedná o nejvíce přesný a objektivní názor ze všech forem participace, pokud je posudek prováděn expertem na práci s dítětem.

Participace prostřednictvím orgánu sociálně právní ochrany dětí

Knetlová (2017) uvádí, že pro opatrovnická řízení je využívána zejména participace dítěte prostřednictvím sociálního pracovníka OSPOD. K tomu se ovšem vyjádřil Ústavní soud v nálezu 1265/16 takto: „*Zjištění názoru nezletilého prostřednictvím orgánu sociálně-právní*

ochrany dětí či znalce je možno akceptovat u dětí nižšího věku s ohledem na jejich rozumovou a emocionální úroveň.“ (Ústavní soud, 2018, V/41) Domnívám se však, že je stále ve většině případů využívána tato možnost jako primární.

Knetlová (2017) ve své knize kritizuje, že sociální pracovníci OSPOD nejsou k takovému rozhovoru s dítětem dostatečně vzdělaní, což může přinášet obtíže při získávání jejich názoru a přání. S tímto bych si dovolila částečně nesouhlasit. Sociální pracovníci podléhají povinnému průběžnému vzdělávání. To znamená, že jsou mimo jiné pravidelně školeni na komunikaci s dítětem a efektivní vedení rozhovoru za pomoci různých technik.

Průběh participace dítěte prostřednictvím OSPOD je obvykle takový, že soud jmenuje pro potřeby opatrovnického řízení příslušného pracovníka tzv. kolizním opatrovníkem, který má většinou v rámci zastupování dítěte zajistit dle pokynů soudu informování nezletilého o soudním řízení, zjistit jeho názor na věc a též jeho přání. To podle Knetlové (2017) běžně probíhá tak, že se s dítětem kolizní opatrovník setkává na svém pracovišti, ve škole nebo u nezletilého v domácnosti a provádí s ním rozhovor o těchto skutečnostech. Jejich metody a techniky se liší, neboť záleží na individuálním způsobu práce opatrovníka a také na individualitě dítěte. Současně se zprávou o výchovných poměrech zahrne opatrovník informace z rozhovoru či jiné participační metody s dítětem do závěrečné zprávy, kterou pracovník následně předá soudu. Hofmannová (2009–2014) k tomu dodává, že stanovisko OSPODu bývá velmi důležitým podkladem pro rozhodnutí soudu.

Problematická se podle Rogalewiczové (2019) zdá právě část, kdy záleží individuálně na pracovníkovi, jak participaci dítěte zajistí a zda ji vůbec zajistí. Stejný názor má i Luňáčková (2018), která dodává, že velmi záleží na jeho osobnostních hodnotách a také zda se kolizní opatrovník u konkrétního případu nezmění. Pokud ano, nebývá výjimkou, že se nový opatrovník dostatečně neseznámí s detaily a jeho závěrečné stanovisko nese spíše povahu jeho osobního názoru. V takových případech hrozí, že jsou participační práva dítěte narušena.

Někteří autoři (např. Hofschneiderová, 2020) v této souvislosti upozorňují také na to, že kolizní opatrovník by neměl dělat z informací od dítěte závěry a hodnotit je, nýbrž je pouze prezentovat a zprostředkovat tak právo dítěte na vyjádření svého názoru. Výkon této činnosti je totiž pouze plněním procesních úkonů jménem dítěte. Kolizní opatrovník by se tedy měl řídit přáním dítěte a snažit se jej prosadit.

Čamdžicová (2019) ve svém článku popisuje, že problematickým aspektem může být také kolize rolí pracovníka OSPOD, kdy se snaží naplňovat práva dítěte, hájit jeho zájmy a přání, na straně druhé má podporovat rodinu, tedy pracovat i s rodiči.

Jestliže se přistoupí k participaci dítěte prostřednictvím orgánu sociálně právní ochrany dětí, tak to však podle Hofmannové (2009–2014) neznamena, že soud bude komunikovat výhradně s tímto orgánem, a nikoliv účastníkem řízení, kterým je právě nezletilý.

2.3. Přínosy a úskalí uplatnění participačního práva dítěte

Participace dítěte v řízení, které se ho dotýká, v kontextu této práce v opatrovnickém řízení, s sebou může přinášet určitá pozitiva ale i naopak negativa. Pohledů existuje několik a osoby zainteresované v této problematice se ve svých postojích pro nebo proti participaci mnohdy rozcházejí. Určité přínosy ale i negativa jsou nepopiratelná, jde tedy spíše o to, zda z toho ve výsledku má dítě spíše užitek nežli trápení.

Přínosy uplatnění participačního práva

Uplatněním participačního práva v opatrovnickém řízení není pouze zajištěn nárok, který má mít nezletilý garantovaný, avšak přináší mnohem více.

Bakalář (2008) ve své knize sděluje několik přínosů. První z nich popisuje jako osvětu, což znamená, že se díky participaci dítěte všichni, kteří v procesu rozhodují, dozvídají nové informace o preferencích a přáních nezletilého, které mohou ovlivnit finální rozhodnutí o způsobu péče a styku s rodiči po rozvodu. Zakomponování těchto informací by podle Bakaláře mělo vést k lepšímu přizpůsobení nezletilého rozvodové situaci. S tímto přínosem souhlasí i Pečnik, Matic a Milaković (2016). Dalším kladem je posílení postavení dítěte. Díky naslouchání jeho názorů můžeme z pasivního subjektu vytvořit aktivní a ujistit tak nezletilého, že i jeho mínění je důležité, žádané a získá větší důvěru ve vlastní schopnost něco změnit, má pocit kontroly, což může taktéž vést k lepšímu vypořádání se s rozvodovou situací rodičů. Archard a Skivenes (2009) dodávají, že se děti díky participaci cítí být zapojeny, a proto je pravděpodobné, že budou souhlasit s následným rozhodnutím.

UNICEF (2021) píše, že existují benefity pro děti, kdy si díky participaci mohou rozvinout různé dovednosti, které využijí v budoucnu např. kritické myšlení, sebeuvědomění, komunikační dovednosti, ale také si osvojují povědomí o svých právech a povinnostech nebo zviditelňují dětské hlasy pro jiná řešení, která se jich dotýkají. Smith (2003) říká, že tyto kladné aspekty participace napomáhají též růstu nezletilého směrem k zralé a zodpovědné dospělosti.

UNICEF doplňuje, že existují výhody i pro dospělé při uplatnění participace dítěte (např. přímá cesta ke zjištění názoru dítěte místo odhadů, viditelná zodpovědnost vůči dítěti).

Ústředním přínosem však dle Archarda a Skivenese (2009) zůstává zajištění autentického názoru dítěte.

Úskalí uplatnění participačního práva

Participace nezletilého s sebou může nést i řadu rizik. Bakalář (2008) zmiňuje, že „...předáme-li dětem až příliš mnoho pravomocí místo toho, abychom jim pomohli při přizpůsobování, pak je můžeme zatížit neadekvátní mírou mocenského rozhodování.“ (Bakalář, 2008, s. 21) Tento úryvek značí, že je potřeba pamatovat na to, že vyjádřený názor a přání dítěte neznamená, že by takové uspořádání vždy bylo v jeho nejlepším zájmu. Bakalář (2008) také doplňuje, že postoje nezletilého se v průběhu rozvodového procesu mohou rapidně měnit a vyjádřený názor tudíž nemusí být platný. Preference či odmítnutí jednoho nebo druhého rodiče může kvůli stresu a změnám záviset na maličkostech a nemusí odrážet vztah, který měli před rozvodovou situací. Úskalím může být podle autora i to, že pokud bude obecně známo, že je participační právo dítěte vždy uplatňováno a je na respektování názoru dítěte kladen velký důraz, zvyšuje se tím riziko přímé i nepřímé manipulace rodiči.

Další nástraha souvisí podle Sanderse a Mace (2006) s perspektivou zranitelnosti dětí a potřeby jejich ochrany. Při participaci dítěte se odborníci obávají, že bude nezletilý vystaven stresu či nevhodným informacím a pocitům odpovědnosti, které mohou vést k potenciálně škodlivé zátěži. Toto úskalí sdělují ve svém článku i Kosher a Ben-Arieh (2020) a dokládají, že sociální pracovníci podporovali participační právo méně v situacích, které pro dítě představují skutečné nebo potenciální nebezpečí.

Za úskalí bych osobně považovala i nesprávné provedení rozhovoru, které se může vázat na předchozí odstavec. Nesprávným provedením rozhovoru mám v tomto případě na mysli použití nevhodných technik a dotazů, nekompetentních osob, opakované provedení rozhovoru, nedostatečná empatie apod. Všechny tyto aspekty mohou vést k negativním pocitům dítěte ohledně rozvodové situace nebo jejich prohloubení. Též může být získán názor, který neodráží skutečnou percepci dítěte.

3. Opatrovnické řízení při rozvodovém řízení

S pojmem opatrovnické řízení se můžeme setkat v nejrůznějších situacích, tato práce se však zaměřuje na kontext rozvodu manželství dvou osob, které mají v péči nezletilé dítě. V takovém případě se jedná o řízení ve věcech péče o nezletilé. **Otázku úpravy poměrů k nezletilým pro dobu po rozvodu je potřeba vyřešit ještě před samotným právním rozvodem manželství.** Tento postup můžeme nalézt v Občanském zákoníku §906. Opatrovnické řízení je samostatné soudní řízení a rozhoduje v něm jiný soudce. Není tedy součástí řízení rozvodového a jeho **obsahem je forma péče o nezletilé a v závislosti na formě péče i styk a jeho rozsah dítěte s druhým rodičem a výše výživného k nezletilému.** Cílem tohoto řízení je upravit věci na dobu po rozvodu tak, aby byly **v nejlepším zájmu dítěte.**

Opatrovnické řízení pro úpravu poměrů k nezletilým se však může uskutečnit i v případě, že rodiče dítěte nejsou sezdáni a dochází k rozpadu partnerství. V tomto případě se však nejedná o povinnost rodičů.

3.1. Průběh opatrovnického řízení při rozvodovém řízení

Průběh opatrovnického řízení závisí na typu rozvodu manželství. Existují dvě varianty, a to sice rozvod sporný a nesporný (tzv. dohodou).

V případě **nesporného rozvodu** manželé podávají soudu **návrh společné dohody o úpravě poměrů k dítěti.** Součástí této dohody musí být zvolená forma péče o děti (společná, střídavá, péče jednoho rodiče či péče jiné osoby), v závislosti na zvolené formě se rodiče musí dohodnout i na tom, jak bude probíhat styk nezletilého s druhým rodičem, vyživovací povinnost a také může obsahovat ujednání o dalších věcech, na kterých se rodiče chtějí dohodnout ve věcech péče o společné dítě. Všechny tyto **návrhy musí být řádně odůvodněny.** Rodiče nezletilého mohou požádat OSPOD o poradenství ve věcech zpracování dohody. O pomoc se sepsáním dohody o úpravě poměrů k nezletilému je možné se obrátit na neziskové organizace nebo právnické služby. Mencnerová (2020) dodává, že povinností soudu je přezkoumat, zda je návrh dohody rodičů o úpravě poměrů v nejlepším zájmu dítěte. Příslušný **soud tedy může kvůli důkazům tento návrh považovat za nevyhovující,** zamítnout jej a může rozhodnout o tom, jaká forma péče, vyživovací povinnost a styk s rodiči bude pro dítě nejlepší. Mezi

důkazy můžeme počítat i vyslovení přání dítěte. V případě schválení soudem se jedná o dohodu, která je právně závazná.

U **sporného rozvodu** je proces zahájen na **návrh jednoho z rodičů či z podnětu soudu**. V tomto návrhu musí být obsaženy stejné náležitosti jako u společného návrhu obou rodičů, tedy forma péče, styk s druhým rodičem a výživné včetně popisu okolností, proč tak rodič navrhuje. Mencnerová (2020) sděluje, že i u tohoto typu rozvodu je možné složit mezi manžely dohodu o úpravě poměrů, a to ústně před pověřeným soudem. Uzavření dohody obvykle představuje nejlepší a nejméně náročnější variantu pro všechny zúčastněné strany, a proto také všichni k dohodě rodiče nabádají. Pokud však k dohodě rodiče opravdu nepřistoupí ani před **soudem, ten bude následně rozhodovat o všech věcech péče o nezletilé** pro dobu po rozvodu za pomoci různých hledisek a kritérií, za pomoci důkazů a profesionálů. Soud může též ve všech částech řízení rodičům uložit nařízení odborné pomoci stále ve snaze dosáhnout smírného řešení či menší konfliktnosti sporu, díky které se řízení může prodlužovat, prohlubují se negativní dopady rozvodu na účastníky a také v důsledku toho mohou být výpovědi jednotlivých aktérů a důkazy pro toto řízení zkreslené. Na základě všech zjištění nakonec soud rozhoduje o úpravě poměrů k dítěti. Součástí rozhodných hledisek je též názor a přání dítěte, které může být vysloveno přímo nebo zprostředkovaně, jak jsem uváděla výše.

V obou případech, ať už se jedná o rozvod dohodou či rozvod sporný však zastupuje a hájí zájmy dítěte kolizní opatrovník orgánu sociálně právní ochrany dětí. Ten má povinnost se vyjádřit ke každému řízení ve věcech péče o nezletilé a podává soudu důkazy a své stanovisko. Podrobněji bude role kolizního opatrovníka sepsána v následující kapitole.

3.2. Kolizní opatrovnictví

V opatrovnickém řízení je několik účastníků, kromě těch jako jsou např. advokáti, soudce, navrhovatel, osoby, o jejichž právech a povinnostech má být v řízení jednáno, je jím i zástupce dítěte, který je pro cíl této práce nejdůležitější, a proto bude podrobněji popsán.

Zákonní zástupci dítěte jsou rodiče. To ovšem neplatí v případech, kdy existuje rozpor mezi jejich zájmy a zájmy dítěte nebo by tento střet mohl eventuálně nastat. Tehdy je dítěti dle Občanského zákoníku §892 a §943 **ustanoven opatrovník**, protože samo není procesně způsobilé. Tato situace nastává i v opatrovnickém řízení při rozvodovém řízení rodičů nezletilého. V takovém řízení, kdy existuje kolize mezi zákonnými zástupci a dítětem je

opatrovník nazýván „**kolizní opatrovník**“. Tím nejčastěji bývá díky své odbornosti a profesionalitě právě sociální pracovník orgánu sociálně právní ochrany dětí. Pakliže je určitý OSPOD zároveň návrhatelem, musí být soudem jmenován jiný kolizní opatrovník.

Je nutné zmínit, že opatrovnictví trvá pouze po dobu konání konkrétního řízení do jeho uzavření, tedy rozhodnutí soudu ve věci a slouží pouze pro účely, které soud explicitně stanoví.

Podle Smrže (2016) je kolizní opatrovnictví jednou z hlavních a nejobsáhlejších funkcí OSPOD, jejímž cílem je zprostředkování objektivního názoru na situaci a dosažení **ochrany nejlepšího zájmu dítěte**. K tomu by měl kolizní opatrovník podle Šabatové (2017) dospět tak, že zajistí všechny informace, které mohou být podstatné pro dané řízení včetně názoru nezletilého, vytvoření si vlastního profesionálního názoru na to, co by bylo pro dítě nejlepší a prosazování tohoto v soudním řízení. Hofmannová (2014) zase říká, že „...*účelem ustanovování kolizního opatrovníka dítěti je obecně lepší **ochrana jeho práv**, čímž stát demonstruje svou odpovědnost za blaho dítěte a také naplňuje právo dětí a mladistvých na zvláštní ochranu...*“ (Hofmannová, 2014, s. 14) Hofschneiderová (2020) dodává, že kolizní opatrovnictví vnímá jako **nástroj, který zabraňuje diskriminaci a naplňuje zajištění práva na přístup ke spravedlnosti**. Podle autorky však opatrovnictví neznamená zástupné rozhodování za nezletilého, nýbrž jeho podporované rozhodování.

Já bych k funkci kolizního opatrovníka kromě zastupování nezletilého, hájení jeho práv a zájmů také dodala, že by měl sloužit dítěti jako průvodce řízením. Ideální by samozřejmě bylo, pokud by mu co nejvíce informací, na které má dítě právo, poskytli rodiče. Často tomu tak ale není. Kolizní opatrovník tedy dítě informuje, mimo významu jeho role, o průběhu řízení, důvodu řízení, kdo jsou účastníci řízení a jaká je jejich funkce, jaké má nezletilý práva a povinnosti, jak soud ve věci rozhodl a co z toho pro nezletilého vyplývá.

Šabatová (2017) sděluje, že **kolizní opatrovník je účastníkem řízení se všemi právy a povinnostmi** dítěte na základě plné moci. Podle OSŘ se jedná zejména o tato práva: účastnit se jednání, nahlížet do spisu, vyjádřit se k důkazům a návrhům na důkazy, vyjádřit se k dokazování, navrhnout důkazy, pokládat otázky svědkovi, obdržet rozsudek, odvolat se. V případě, že by hrozilo účastníkovi nebezpečí újmy, má též podle Westphalové (2021) právo na návrh vyslovení předběžné vykonatelnosti rozsudku. Taková práva má jako účastník řízení.

Mezi povinnosti kolizního opatrovníka spadá kromě dodržování základních zásad podle OSŘ a ZSPOD také poskytování všech informací potřebných pro dané řízení, zjišťovat skutečný stav věcí, prokazovat svá tvrzení a vést spisovou dokumentaci o zastupovaných dětech. Dle OZ §466 a §467 má opatrovník také povinnost udržovat s nezletilým, kterého je opatrovníkem pravidelný kontakt, zasazovat se o naplnění jeho práv, informovat ho o povaze

rozhodnutí, které činí a také jeho následků, přičemž dbá názorů, přání a představám opatrovance, pokud nejsou v rozporu s jeho schopnostmi.

Kolizní opatrovníci OSPOD však mají ze své pozice také **možnost zjišťovat názor dítěte, vést rozhovor s rodiči, dělat sociální šetření v místě bydliště, vyžadovat zprávy od dalších subjektů** (např. škola, lékař), a to vše za účelem zjištění poměrů na žádost soudu.

Na základě všech sebraných informací, které mohl kolizní opatrovník získat díky svým právům a povinnostem, musí **udělat vyhodnocení a sdělit jej soudu**. To může podle Matouškové (2015) udělat dvěma způsoby. Buď **prostřednictvím písemné zprávy soudu, nebo ústně u soudního jednání**. Autorka však upozorňuje, že je nutné, aby sociální pracovník u všech získaných informací uváděl jejich původ.

Zjišťování názoru dítěte OSPODem probíhá za účelem zastupování dítěte v řízení, ale též je nástrojem k zajištění jeho participace v tomto procesu. V zákoně sice stojí, že preferovaným způsobem zjišťování názoru nezletilého by měl být nezprostředkovaný rozhovor, realita je ovšem jiná (více v kapitole č. 2.2). Dovolím si tvrdit, že nejméně v 90 % případů soud tuto funkci deleguje právě a jen na OSPOD. V takové situaci má tedy OSPOD, respektive daný kolizní opatrovník značný podíl na realizaci participačních práv dítěte, a proto mě zajímá, **jak sociální pracovníci OSPOD tuto funkci zastávají**. Problematice je věnován výzkum této práce.

3.3. Cíl opatrovnického řízení při rozvodovém řízení

Jak jsem již psala v úvodu této kapitoly, v opatrovnickém řízení při rozvodovém řízení, respektive řízení ve věcech péče o nezletilé se má rozhodnout o **formě v jaké bude o nezletilého pečováno a v závislosti na to též o výživném a styku s druhým rodičem**. Jaké jsou konkrétní možnosti, prezentuji v této subkapitole. Nastínit je to důležité proto, abychom měli představu o tom, **k čemu se participace dítěte v takových případech vztahuje**. Postoj a přání dítěte totiž představují jeden z faktorů posuzování vhodnosti dané formy péče a k ní se následně vztahuje i uložení vyživovací povinnosti a úprava styku s druhým rodičem.

Formy péče

V první řadě soud rozhoduje o tom, **jak a kým bude o nezletilého pečováno po rozvodu**. Zákon hovoří o existenci těchto možností: **střídavá péče, společná péče rodičů, výlučná péče jednoho rodiče či péče jiné osoby**.

Při rozhodování bere soud vždy podle §907 OZ ohled na „*osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.*“ (Česko, 2012)

Rozhodnutí soudů o **střídavé péči** v posledních letech dle Ministerstva spravedlnosti (2021) narůstá a stává se tak v odborných i neodborných diskusích často probíraným tématem. Někteří považují tuto formu péče za absurdní a zatěžující pro dítě, jiní jsou ji naopak nakloněni. Ústavní soud (2014) ve svém nálezu č. 2482/13 sděluje, že pokud oba rodiče splňují všechny předpoklady stejně a jsou tedy schopni pečovat o svého potomka a ten má k oběma hluboký vztah, je svěřením do střídavé péče pravidlem, nikoliv výjimkou. Ve spoustě případů však jeden nebo druhý rodič zákonné předpoklady nesplňuje nebo není tato forma v nejlepším zájmu dítěte, a to například z důvodu slabé citové vazby k jednomu z rodičů. Střídavá péče sama o sobě může mít mnoho podob, jejím základním principem však je, že oba rodiče pečují o nezletilého stejnou nebo podobnou měrou. Jednat se může podle Cimburkové (2019) například o střídání po týdnu, model 3-4-3-4 (tedy jeden rodič pečuje 3 dny a druhý 4 dny v týdnu, tyto intervaly se v dalším měsíci obrátí) či model 2-2-3 (první rodič pečuje v jednom týdnu 2 a 3 dny, mezitím druhý rodič 2 dny, další týden se role obracejí). Modely střídání však mohou vypadat jakkoliv a záleží především na realizovatelnosti.

Málo rozšířená **společná péče rodičů** připadá v úvahu, pokud jsou rodiče nezletilého schopni se na podobě péče shodnout. Tomešová (2017) uvádí, že „*...společná péče ve své podstatě znamená, že rodiče pokračují v neupraveném režimu, kdy nejsou nastavena žádná pravidla ohledně péče o nezletilé dítě, výživného či styku. Formálně se jedná o stejnou podobu péče, kterou měli rodiče mezi sebou zavedenou, než nastala potřeba soudní úpravy.*“ (Tomešová, 2017) Pro společnou péči je vždy potřeba souhlasu rodičů a bez něho ji nemůže soud uložit, dodává Mencnerová (2020). Podle ní je také tato forma péče nejvyužívanější u dětí, které brzy dosáhnou zletilosti, také v případech, kdy spolu rozvedení rodiče i nadále žijí či

u dětí, které již s rodiči domácnost nesdílí. Počty rozhodnutí soudu o společné péči, stejně jako o střídané, dle Ministerstva spravedlnosti (2021) aktuálně rostou.

Svěření dítěte do péče jednoho z rodičů je nejčastější formou úpravy pro péči o dítě po rozvodu. Výlučná péče znamená, že je dítě svěřeno do péče jednomu z rodičů a druhému rodiči soud stanoví na návrh rozsah styku a obligatorně vyživovací povinnost. Rodičovská práva a povinnosti však zůstávají oběma rodičům stejná. Podle Mencnerové (2020) se jedná především o to, kdo bude zajišťovat péči o dítě každý den. Tato forma péče může představovat alternativu k péči střídané a to tehdy, kdy je vyměřen široký rozsah styku s druhým rodičem.

Rozhodnutí o **péči jiné osoby** soud stanoví v případech, kdy není ani jeden z rodičů schopen o dítě pečovat. Nejčastěji přebírají péči příbuzní či blízké osoby rodičů. Obvykle se k této formě péče při rozvodu rodičů nepřistupuje, protože je alespoň jeden z nich péče schopný, typicky oba.

Vyživovací povinnost k dítěti

Vyživovací povinnost neboli výživné slouží k zabezpečení hmotných i nehmotných potřeb dítěte a její nárok vzniká ze zákona. Podle Matouška (2016) rodiče nejsou povinni přispívat na dítě do dosažení zletilosti ale do doby, kdy je jejich dítě schopno se samo uživit.

I v případech **střídané péče** je vyžadována úprava výživného rodičů k dětem. Trávníček (2015) ve své publikaci polemizuje o tom, komu by měla být vyživovací povinnost v tomto případě ustanovena a dochází k závěru, že oběma rodičům. Důvodem k jeho úsudku je, že rodič o dítě pečuje jednak fakticky, fyzicky a v případě, že je nezletilý u druhého rodiče, měl by pečovat alespoň relativně. V případech, kdy mají rodiče stejné příjmy je výše vyživovací povinnosti stejná. V situacích, kdy příjmy jednoho rodiče významně převyšují druhého rodiče, by měl soud uplatnit zásadu, že životní úroveň dítěte by měla být shodná s životní úrovní rodiče. Rodič s vyšším příjmem bude tedy hradit vyšší výživné.

Jak jsem již uváděla výše, při stanovení **společné péče** není soudem o vyživovací povinnosti a její výši nijak rozhodováno, což potvrzuje kromě Tomešové (2017) i Mencnerová (2020). Rodiče se však na výživném mohou sami dohodnout stejně tak, jako na formě péče.

Při **péči jednoho rodiče** je soud povinen vyměřit druhému rodiči výši výživného a ten je zavázán jej hradit. Soud stanoví částku výživného podle pravidel, které se nachází v OZ: 1) životní úroveň nezletilého má být shodná s životní úrovní rodičů, 2) soud bere v potaz schopnosti, možnosti a majetkové poměry rodičů, 3) soud bere v potaz potřeby dítěte a jeho majetkové poměry a 4) přihlédne se k míře, jakou rodič o dítě pečuje.

V případě **péče jiné osoby** se výživné stanovuje a rodiče jej hradí osobě, která o dítě pečuje. Výše výživného je též určena možnostmi, schopnostmi a majetkovými poměry rodičů a potřebami dítěte.

Styk s rodičem

Soud v závislosti na rozhodnuté formě péče o nezletilého upraví **na návrh rodičů i styk druhého rodiče s dítětem** s tím, kterému nebyla svěřena péče – tedy v situacích, kdy bylo dítě svěřeno do péče pouze jednoho rodiče. Podle Francové (2010) je nutné **stanovit rozsah a četnost styku co nejpřesněji**, aby mohlo být rozhodnutí vymahatelné.

Nejčastějším modelem styku je dle Cimburkové (2019) tzv. **víkendový**. Ten spočívá v tom, že rodič, kterému nebyla svěřena péče o dítě, o víkendech tráví s nezletilým čas a zajišťuje jeho péči, případně v rozšířené úpravě o prodloužených víkendech. Stejně tak může dojít i ke zkrácení. Využívá se ale i model, kdy se stanoví **jiné dva dny v týdnu**, ve které bude druhý rodič pečovat. Možností, jak styk s dítětem organizovat je mnoho a záleží též na okolnostech a možnostech rodičů i dítěte.

Styk s druhým rodičem je také možné vyloučit. K tomu se však přistupuje pouze v závažných situacích, jako např. kvůli domácímu násilí. Má se totiž obecně za to, že pro dítě je důležité zůstat v kontaktu s oběma rodiči.

Vnímám, že participační právo dítěte potažmo právo na jeho vyjádření se má vztahovat nejen k formě péče, ale též k rozsahu styku s druhým rodičem, jelikož tento rozsah styku může být natolik veliký nebo malý, že s ním dítě nemusí souhlasit a též nemusí být v jeho nejlepším zájmu.

4. Současné trendy zahraničního přístupu k participaci dítěte

Dosud jsem se věnovala zejména tomu, jakým způsobem je kodifikováno a prováděno participační právo v opatrovnickém řízení v České republice. Myslím si, že je však důležité podívat se i na to, **jak je tato problematika nahlížena v jiných zemích**, jejichž legislativa stojí na podobných či stejných základech. Zajímalo mě, zda k tomu některé z nich přistupují odlišně nebo naopak podobně jako v ČR. Země byly vybrány dle dostupných publikací a na základě informací získaných během mého studia v zahraničí od mých kolegů.

Anglie

Participační právo dítěte je v Anglii zaručeno nejen Úmluvou o právech dítěte OSN, ale též legislativním dokumentem Children Act. Che Soh (2014) ve svém článku zmiňuje, že však tento dokument nepředepisuje žádný postup, kterým by mělo být přání dítěte zjišťováno. **Vést rozhovor mohou soudci přímo, nebo** se mohou spolehnout na **zprávu pracovníka sociální péče** (*welfare officer, family court adviser*). Na webu **orgánu „Children and Family Court Advisory and Support Service“** (2017, dále jako CAFCASS) uvádějí, že tento pracovník pochází právě z CAFCASS a **vystupuje jako kolizní opatrovník dítěte**, podobně jako v Česku. Jeho cílem je zajistit soudu názor a přání dítěte, stejně tak jako vyjádření svého stanoviska k nejlepšímu zájmu dítěte za pomoci získání informací z rozhovorů s členy rodiny, dřívějších událostí zahrnující dítě a odborného posouzení dítěte. Pracovník CAFCASS se také dítěte může zeptat, zda by nechtělo napsat dopis, nakreslit soudci obrázek či se se soudcem setkat.

Portugalsko

V Portugalsku je situace obecně velmi podobná jako v České republice. Před rozvodem manželství se musí rozhodnout mimo jiné i o věcech péče o nezletilé. Podle CESIS (2017) portugalský zákon také deklaruje **spodní hranici věku, od které by mělo být dítě zcela určitě vyslyšeno na 12 let**. Národní komise pro podporu práv a ochranu dětí a mladých lidí (CNPDPJ, [2023]) hovoří o tom, že nezletilý má **možnost být slyšen prostřednictvím soudce, který si může vyžádat asistenci profesionála nebo technika** (*técnico*) – obvykle sociálního pracovníka z **orgánu „Comissões de Proteção de Crianças e Jovens“** (CPCJ). O to mohou pro své dítě požádat i samotní rodiče. Dítě může být **slyšeno také právníkem nebo psychologem**. V Portugalsku byla přijata novela zákona, která zdůrazňuje důležitost participace dítěte v opatrovnických řízeních.

Španělsko

I v tomto státě je hranice, od které musí být názor dítěte vyslyšen, stanovena na **12 let** a dříve, jen pokud bude prokázána jeho vyspělost. Způsob, jakým bude participace dítěte probíhat, není místním zákonem přímo určený a závisí především na věku dítěte a okolnostech případu. Nezletilý **může být slyšen prostřednictvím soudce** (většinou starší děti), nebo také prostřednictvím **psychologa, zástupce či sociálního pracovníka** (*Trabajador Social, Asistente Social*). To je obecně velmi podobné portugalským i našim zvyklostem. Zajímavostí však je, že v Andalusii **sociální pracovník nespadá pod samostatný orgán**, který je následně osloven, ale **sociální pracovník je zaměstnancem přímo tzv. rodinného soudu** (*Juzgados de familia*). V jiných částech Španělska mohou být poměry jiné. Massons-Ribas (2021) sděluje, že legislativa a přístupy k participaci se v různých autonomních regionech Španělska liší. V celé zemi však platí Úmluva o právech dítěte, stejně tak i v Portugalsku.

Norsko

Podle Skjørten a Sandberg (2019) se v Norsku většina případů týkající se rodičovské péče po rozvodu vyřeší dohodou rodičů s dětmi nebo prostřednictvím **mediace**, která je uzákoněna jako **povinná v případech, že jsou v manželství děti mladší 16 let**. V situacích, kdy k dohodě nedochází a rozhodnutí připadá soudu, mají podle Norskem ratifikované Úmluvy o právech dítěte nezletilí nárok na participaci ve věcech jejich péče. Její obsah je též podpořen místním zákonem o dětech. V něm stojí za zmínku, že od roku 2004 norský zákon o dětech snížil věkovou hranici, **od kdy je nutné vyslechnout názor dítěte na 7 let**. To však neznamená, že nemůže být slyšeno dítě nižšího věku. Na účast dítěte byl v tomto státě vždy kladen velký důraz, ale v současnosti se pozornost upírá zejména k zvýšení míry participace právě dětí mladších 7 let. **Participace je v Norsku většinou prováděna za pomoci zvláštního zástupce**, kterým může být **sociální pracovník, psycholog nebo advokát**, který se specializuje na rodinné právo a má zkušenost s prací s dětmi. Nezletilý může také vyjádřit **svá stanoviska soudu přímo**. Více se ale využívá participace skrze zástupce.

Obecně lze říct, že je v Norsku kladen větší důraz na participaci dítěte oproti České republice, kde situaci komplikuje nedostatek jasných pravidel a postupů, jak by mělo být slyšení dítěte prováděno, což může vést k nižší míře zapojování dítěte a také k přehlížení jejich názoru.

Shrnutí

Na prezentovaných případech jsme mohli vidět, jakým způsobem se obvykle postupuje v jiných evropských zemích, a můžeme si všimnout, že současné trendy participace dítěte mají **základ především v článku 12 Úmluvy o právech dítěte** a jeho komentářích, o kterém jsem hovořila výše. Ta především participační právo dítěti zaručuje. Trendy na území Evropy jsou dále rozšířeny v dokumentu „**Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem**“, který byl přijat v roce 2010. Tento dokument ovšem nemá právní závaznost. Jedná se o jakási doporučení, které se snaží země Evropské unie naplňovat. Rogalewiczová (2018) k tomuto tématu sděluje, že základní myšlenkou Justice vstřícné dětem je zajistit **vhodné zacházení s nezletilým v případě jednání se státními orgány, a přitom respektovat všechna práva, která má**. Rada Evropy (2013) v souvislosti s participací v řízení v těchto pokynech zmiňuje, že právo dítěte na vyslyšení by mělo být respektováno. **Měly by být dítěti nabídnuty a vysvětleny způsoby, kterými tak může učinit a ty by měly být přizpůsobené individualitě dítěte**. Pakliže participovat nechce, nejedná se o jeho povinnost. Autoři pokynů zároveň uvádějí, že **věk dítěte nemůže být diskvalifikující faktor** pro jeho participaci. Naopak by mělo být **vyslyšeno vždy, když projeví zájem a jeho pohledu by měla být věnována pozornost**. Také dodává, že „...*mělo by jim však být vysvětleno, že jejich právo být vyslyšeny a právo na to, aby k jejich názorům bylo přihlédnuto, nemusí být pro konečné rozhodnutí určující.*“ (Rada Evropy, 2013, s. 28) Pakliže se soud od přání a pohledu dítěte odvrátí, měl by mu být **náležitě vysvětlen důvod tohoto rozhodnutí**. Nezletilému také musí být vždy sdělen výsledek soudního řízení a měl by být informován o jeho dopadech.

Z toho lze jednoznačně usuzovat, že státy, které berou v potaz tato doporučení, by měly směřovat k tomu, aby byl nezletilý, kterého se týká řízení ve věcech péče, dostatečně informován a nemělo by za něj být rozhodováno, jakým způsobem bude nebo nebude aplikovat své participační právo, ale měl by se rozhodnout sám na základě poskytnutých informací. Z prezentovaných dat můžeme pozorovat, že státy jsou na cestě k tomuto cíli. **Míra participace dětí vzrůstá**, ale řekla bych, že zatím stále ve většině z nich poněkud více **převládá mocenské rozhodnutí o způsobu** participace. Státy jsou také teprve na cestě k dostatečně vhodné úpravě prostředí a dalších okolností pro participaci dítěte.

Jako trend nebo spíše vzor, kterým se snaží zcela nebo částečně inspirovat některé další země, samostatné soudy či ne státem poskytované sociální služby, je tzv. **Cochemský model**, který vznikl v 90. letech minulého století. Dle Rudolpha (2010) se jedná o postup, který se využívá k řešení sporu rodičů ohledně úpravy péče po rozvodu. Jeho cílem je **dosazení rodičovské dohody** za zachování společné odpovědnosti a péče o dítě, přičemž je snaha o co

nejrychlejší vyřešení sporu rodičů, aby konflikt dále neeskaloval. Nováková [2021] sděluje, že **důraz je kladen především na spolupráci různých profesí**, které jsou si rovny, např. advokát, mediátor, OSPOD, NNO, soudce ale i rodičů a dítěte. Základním principem je právě **koordinovaná spolupráce všech subjektů**, kdy mají všichni svá práva, povinnosti a snaží se dosáhnout stejného cíle – nejlepšího řešení pro dítě a jeho rodiče. **Participace dítěte je v tomto modelu také zaručena**. Dítě může **vyjádřit svůj názor OSPODu** (nebo jeho zahraničním obdobám) stejně jako v běžném opatrovnickém řízení či jinému sociálnímu pracovníkovi, který se podílí na Cochemském modelu. Podle Círbusové a Brzobohatého (2019) je však **největší potenciál participace dítěte spatřen v mediaci**, která se čím dál častěji stává součástí procesu uplatňování Cochemského modelu.

Empirická část

Cílem empirické části je porozumět sociálním pracovníkům, kteří vykonávají kolizní opatrovnictví, jak provádí a zajišťují účast dítěte v opatrovnickém řízení.

Participaci dětí v opatrovnických řízeních jsem chtěla zkoumat především proto, že se mi v České republice nepodařilo najít žádný podobný dostupný výzkum k této problematice. Také mě oblast zapojování dítěte do rozhodovacích procesů zajímá, a to zejména proto, že si myslím, že dítě má právo rozhodovat o svém životě, a v případě rozvodu jeho rodičů se ocitá v situaci, která může velmi razantně definovat jeho budoucí život.

Pro toto téma jsem zvolila **kvalitativní výzkum** z toho důvodu, že ten si podle Hendla (2016) oproti kvantitativnímu klade za cíl hluboce popsat vybraný případ a procesy, které v něm nastávají. Informace získané během kvalitativního výzkumu často nemusí být zobecnitelné, tak jak je tomu u kvantitativního, ale zato vedou ke skutečnému porozumění daného fenoménu.

Hlavní výzkumná otázka (HVO), kterou jsem formulovala, zní: „***Jak provádí sociální pracovníci OSPOD v Praze participaci dítěte v rámci opatrovnického řízení?***“

K zodpovězení hlavní výzkumné otázky, jsem si také určila následující dílčí výzkumné otázky (DVO):

- DVO I: *Které faktory ovlivňují sociální pracovníky OSPOD při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?*
- DVO II: *Jak postupují sociální pracovníci OSPOD při zapojení dítěte do opatrovnického řízení?*
- DVO III: *Jaké hodnoty považují sociální pracovníci OSPOD za nejdůležitější při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?*

5. Metodologie výzkumu

5.1. Výzkumný vzorek

Protože jsem chtěla docílit, aby účastníci výzkumu participovali na základě vlastního zájmu a zároveň pocházeli z různých pracovišť, byli **osloveni všichni sociální pracovníci OSPOD ve všech městských částech Prahy**, u nichž nebylo na volně přístupných webových stránkách daného odboru městské části definováno, že se specializují na jiné téma sociálně právní ochrany dětí. Jistotu o oslovení všech pracovníků jsem získala pomocí nástroje na potvrzení o doručení e-mailu. Tito sociální pracovníci byli **kontaktováni za pomoci dotazníku**, který sloužil jako oslovení potencionálních účastníků výzkumu. **Odesláno bylo 158 dotazníků, z toho bylo získáno 62 responzí.** Z nich byl **vybrán každý takový pracovník, který splnil následující kritéria:**

- 1) Pracuje na pozici sociálního pracovníka OSPOD,
- 2) příslušný OSPOD je v Praze,
- 3) na této pozici pracuje 1 rok a více,
- 4) věnuje se ve své praxi koliznímu opatrovnictví,
- 5) při výkonu kolizního opatrovnictví již pracovník rozhodoval o tom, zda se dítě do procesu opatrovnického řízení zapojí či nikoliv,
- 6) v neposlední řadě bylo důležité, že souhlasil s uskutečněním hloubkového rozhovoru.

Osob, které splnili tyto požadavky, bylo 16. Finální výzkumný vzorek však tvořilo 7 sociálních pracovníků, a to z toho důvodu, že došlo k dostatečné saturaci získanými daty.

Z důvodu jejich ochrany byla veškerá data, která by mohla vést k identifikaci, anonymizována. Jednotlivé sociální pracovníky jsem volně očíslovala od jedné do sedmi (dále také SP₁₋₇) a uvádím u nich v tabulce níže, jak dlouho pracují na pozici kolizního opatrovníka. Pro zachování anonymity jsem se také rozhodla nespojovat, který účastník je z kterého pracoviště. Nicméně mohu odděleně uvést, že dotazovaní pracovali na těchto OSPODech: Praha 1, Praha 2, Praha 9, Praha 15, Praha 17, Praha 20.

Sociální pracovník (SP)	Délka praxe:
1	5 let
2	6 let
3	1 rok
4	3 roky a 3 měsíce
5	3 roky
6	3 roky a 2 měsíce
7	5 let

5.2. Metody získání dat

Data byla získána pomocí **rozhovoru neboli interview**, který je dle mnoha autorů (např. Hendl, Miovský) jednou z ústředních metod pro získání kvalitativních dat. Já jsem pro svůj výzkum zvolila **polostrukturované interview** s otevřenými otázkami. Tento typ mi umožnil získat informace, které jsem si definovala, pomocí předem stanovených otázek. Na druhou stranu semistrukturované dotazování mi poskytlo i možnost být flexibilní, ujišťovat se o správném pochopení účastníka a klást dodatečné otázky, díky kterým jsem shromáždila velmi cenná data.

Dle Miovského (2006) jsou tyto předem definované otázky tzv. „*jádro interview*“ (Miovský, 2006, s. 160) To v průběhu rozhovoru slouží jako opora a připomíná, abychom s účastníkem nezapomněli hovořit o některém ze stanovených témat, které jsem si určila. U tohoto typu rozhovoru mohu měnit pořadí otázek či drobně upravovat jejich znění, aby interview představovalo smysluplný celek.

Celkem jsem uskutečnila sedm rozhovorů se sedmi pracovníky pražských OSPOD, kteří se věnují koliznímu opatrovnictví. Interview trvalo v průměru 50 min, přičemž pět z nich bylo provedeno fyzicky face-to-face a dvě interview byla realizována pomocí online komunikační platformy s videohovorem, čímž jsem se snažila zajistit minimální zkreslení příjmu informace. Fixace dat byla zajištěna pomocí audiozáznamu, ke kterému jsem dostala od každého z účastníků předchozí souhlas.

Tazatelské otázky rozhovoru, tedy ty otázky, které jsem měla předem připravené a na které jsem se ptala všech respondentů, zněly následovně:

<p>DVO I: <i>„Které faktory ovlivňují sociální pracovníky OSPOD při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?“</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Co považujete za důležité při zvažování zapojení dítěte do opatrovnického řízení? • Co Vám pomáhá při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení? • Co Vám ztěžuje rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení? • Podle jakých předpisů jednáte, když zvažujete, zda bude dítě participovat či nikoliv? • Jaké jsou podle Vás bariéry při uplatnění participace dítěte do opatrovnického řízení?
<p>DVO II: <i>„Jak postupují sociální pracovníci OSPOD při zapojení dítěte do opatrovnického řízení?“</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Jaké metody využíváte pro participaci dítěte v opatrovnickém řízení? • Podle jakých kritérií se rozhodujete, kterou metodu participace zvolíte? • Jaké metody využíváte pro vytvoření bezpečného prostředí s dítětem? • Jaké máte zásady při kontaktu s dítětem/při participaci dítěte? • Podle jakých předpisů jednáte při participaci dítěte?
<p>DVO III: <i>„Jaké hodnoty považují sociální pracovníci OSPOD za nejdůležitější při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?“</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Co považujete za důležité při participaci dítěte v opatrovnickém řízení? • Proč jsou pro Vás právě tyto hodnoty důležité? • Jak ovlivňují tyto hodnoty Váš přístup k participaci dítěte v opatrovnickém řízení? • Jsou Vaše hodnoty a zájmy v souladu s pravidly a předpisy, podle kterých byste měl/a jednat? • Změnily se Vaše hodnoty v průběhu praxe? ...Jak?

5.3. Metody zpracování dat a analýzy

Kvalitativní data ze všech učiněných interview jsem **průběžně transkribovala**, doslovně přepsala z audionahrávek do písemné podoby. Kontrola transkripce byla provedena opakovaným poslechem a porovnáváním zvukové nahrávky s přepsaným textem.

Data získaná pomocí transkripce, resp. dílčí výpovědi respondentů jsem **rozčlenila do segmentů**, a to tak, aby byly tematicky seskupeny k sobě.

Dalším krokem, který bylo potřeba udělat, bylo tzv. **kódování**. Kódování je přiřazení charakteristických názvů (kódů) jednotlivým segmentům, přičemž musíme mít na paměti, že k jednomu segmentu můžeme přiřadit několik různých kódů. Dle Miovského (2006) se kódy mohou během celého procesu přejmenovávat, upřesňovat, přeskupovat, slučovat a rozdělovat. V průběhu jsem si k jednotlivým kódům, ale i výpovědím zapisovala poznámky a úvahy.

Po přiřazení kódů veškerým segmentům jsem **identifikovala společné vztahy** kódů a vytvořila jim společné jmenovatele – **kategorie**. Tento proces nazýváme kategorizace dat. Kategorie taktéž vznikaly, zanikaly, šly od obecnějších ke konkrétním v průběhu celého procesu analýzy dat. Celý zmíněný postup práce s kódy nazýváme **otevřené kódování**.

5.4. Limity výzkumu

Reflektuji, že tento výzkum čelí jistým omezením, kterým jsem se snažila v co největší možné míře vyhnout, přesto mi přijde důležité je zde zmínit.

Jedním z limitů, které každé interview přináší je to, že dotazovaný může sdílet jen tu část reality, kterou chce. Jejich **výpovědi tedy nemusí odpovídat skutečnému stavu** a počínání. K tomu se váže i otevřenost sociálního pracovníka. Všichni účastníci výzkumu se však účastnili dobrovolně, na základě vlastního zájmu, a proto předpokládám, že možná míra zkreslení dat z jejich strany bude minimální.

Dalším omezením může být **velikost vzorku**. Pro větší míru zobecnitelnosti by bylo lepší mít větší výzkumný vzorek, ale pro potřeby a rozměr mého výzkumu je tento počet dostačující. Záměrem této práce bylo od počátku poznat fenomén do hloubky pomocí jednotek případů. Kromě toho je míra generalizace u kvalitativních výzkumů obecně nízká a není ani jejich hlavním cílem, jako je tomu u výzkumů kvantitativních. Disman (2002) ve své knize píše,

že generalizace u kvalitativního výzkumu je „*problematická a někdy i nemožná*“. (Disman, 2002, s. 286)

Limit, který je potřeba zmínit byl, že **neproběhla pilotní studie**, ačkoliv by bylo její provedení vhodné. Pomocí ní bych pravděpodobně ihned odhalila, které otázky je třeba přeformulovat či ujasnit, aby bylo pro účastníky mého výzkumu zřejmé, na co se přesně ptám. Po prvním uskutečněném rozhovoru jsem tedy musela své předem připravené dotazy modifikovat.

K menšímu ovlivnění výsledků této kvalitativní studie by též mohla přispět **triangulace výzkumníků**, která aplikována nebyla. Na analýze dat by se v takovém případě podílela jiná osoba, která by si mohla všimnout jiných témat a kategorií než tazatel.

Mé **výzkumné zkušenosti** mohou také představovat limit. Jedná se teprve o můj druhý provedený kvalitativní výzkum obdobného rozsahu. Tato skutečnost může mít vliv na kvalitu jeho provedení a interpretaci dat.

5.5. Etické otázky výzkumu

Podle Švaříčka a Šed'ové (2007) bychom se v každém výzkumu měli zabývat jeho etickými otázkami, protože představují ochranu jednotlivých účastníků výzkumu. V kvalitativním výzkumu jsou etické aspekty formulovány v podobě principů nikoliv pravidel. Autoři uvádí, že tyto obecné principy jsou důvěrnost, informovaný souhlas a zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Pro **zachování důvěrnosti** nejsou v mém popisu metodologie výzkumu ani prezentaci dat uvedeny žádné informace, které by mohly vést k identifikaci účastníků výzkumu. O této skutečnosti byli všichni dotazovaní pracovníci OSPOD předem informováni. Dle Švaříčka a Šed'ové (2007) se důvěrnost vztahuje i k opatrnému skladování získaných dat, proto nebyla data uložena na volně přístupném místě.

Dalším principem bylo **získání informovaného souhlasu** od každého účastníka, který byl zdokumentován. To znamená, že všichni účastníci si byli vědomi povahy výzkumu a možných důsledků účasti ve výzkumu ještě před jeho započítím. Na začátku každého rozhovoru bylo znovu představeno téma a zamýšlený záměr práce.

Účastníkům výzkumu byla také **nabídnuta možnost zpřístupnění práce** po jejím dokončení. Těm, kteří projevili zájem, byly výsledky výzkumu odeslány prostřednictvím elektronické pošty na předem domluvenou adresu.

6. Prezentace dat

Výsledky empirického výzkumu budu prezentovat pomocí kombinace interpretace získaných dat a ilustračních výroků účastníků výzkumu, abych co nejvíce podpořila jeho důvěryhodnost. Jednotlivé kapitoly jsou členěny podle dílčích výzkumných otázek. V závěru každé kapitoly je sepsán individuální závěr.

6.1. DVO I: Podle jakých faktorů se sociální pracovníci OSPOD řídí při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?

Pro zodpovězení této dílčí výzkumné otázky jsem se snažila zjistit, jaké existují okolnosti, na základě kterých se sociální pracovníci OSPOD rozhodují, zda konkrétní dítě bude zapojeno do procesu opatrovnického řízení či nikoliv. Je nutné podotknout, že tento vyhodnocovací postup může probíhat simultánně s tím, kdy pracovník navazuje kontakt s dítětem. Právě v momentě vedení rozhovoru mohou vyvstat některé okolnosti, proč dítě zapojit či nezapojit.

Z mého výzkumu mi vyplynulo, že existují tři kategorie faktorů, které hrají při tomto rozhodování roli, a to sice: **faktory týkající se dítěte, faktory týkající se rodiny či rodičů a faktory týkající se instituce nebo pracovníka**. Konkrétní zjištění vám představím právě za pomoci rozdělení do těchto tří zmíněných kategorií. Je zapotřebí brát v úvahu, že jednotlivé kategorie faktorů se mohou vzájemně ovlivňovat, ale v některých případech mohou i dílčí faktory vzájemně působit na sebe.

Faktory týkající se dítěte

Jmenovitě jsou těmito rozhodujícími okolnostmi: věk, osobnost dítěte, přání a vůle dítěte, orientace v problému, vývojová úroveň dítěte, zdravotní stav, jazyk, bydliště, stres.

Všichni komunikační partneři se shodují, že v první řadě, kdy pracovník dostane nový případ, zajímá se o **věk** dítěte. Tento faktor, zdá se, být trošku nejednoznačný a od určitého věku závislý na dalších okolnostech. Nicméně všichni uvádějí, že do zhruba tří let věku se dítě nezapojuje kvůli nedostatku kapacity pro pochopení dění v rodině, vyjadřovacím schopnostem a také možné závislosti na primárním pečovateli. Pro většinu dotazovaných však nemusí být tato věková hranice ultimátní a raději sledují další faktory, až na jednoho z nich. Tento dotyčný

dítě do čtyř let věku automaticky vyřazuje z participace pro nedostatečnou mentální vyspělost. Na druhou stranu se může jednat i o pozitivní jev, jelikož pracovník bezhlavě nepřijímá současné trendy. K faktoru věku jiný účastník (SP₇) uvedl, že čím vyšší je věk dítěte, tím automatictější participuje. Tímto výrokem dobře shrnuje názory ostatních kolizních opatrovníků, kteří se účastnili výzkumu. Participace je s věkem automatictější, ale jednotlivé případy jsou individuálně posuzovány s ohledem na další okolnosti, zejména vývojovou úroveň dítěte. Obecně se dá říct, že děti předškolního a mladšího školního věku se účastní a neúčastní v poměru 50:50. Děti od 12 let jsou ve valné většině součástí opatrovníckého řízení.

Komunikační partneři uvádějí, že při rozhodování, zda dítě zapojit či nikoliv hraje významnou roli, jakou má dítě **osobnost**. Záleží tedy zejména na tom, zda je dítě obecně komunikativní a otevřené nebo spíše málo mluvné a stydlivé. Jestliže se jedná o dítě prvního typu, ve většině případů je s ním interakce snadná a má veliký potenciál k zapojení do procesu opatrovníckého řízení. Pokud se jedná o případ, kde dítě nekomunikuje snadno s cizími lidmi, pracovníci neshledávají vhodné vytvářet nátlak a trvat na sdělení názoru či jiné větší participaci. Toto počínání může být totiž kontraproduktivní, a to sice ve smyslu další zátěže či uvedení dítěte do většího stresu, nežli v jakém se právě může nacházet. V tomto případě bude spolupráce pouze o informování a vysvětlení situace. Tento názor dobře reprezentuje výpověď SP₃: „*Já si nemyslím, že by to bylo určený věkem. Je to i osobnost dítěte, někdy ty děti prostě čtyřletý, pětiletý jsou řízcí a někde tady dvanáctileté děti prostě pláčou jo a pak je zbytečný je do jistý míry prostě zatěžovat a klidně tomu soudu řeknou, že prostě nebylo to dítě schopný s námi se bavit, protože pro něj byla ta situace nadmíru stresující.*“ (SP₃, 31:59)

Přání a vůle dítěte je jedním z dalších faktorů, který je pro účastníky výzkumu důležitý. Tito pracovníci poskytují prostor dítěti sdělit, zda si přeje se k situaci vyjadřovat nebo nikoli a nezáleží přitom tolik na dalších okolnostech. Komunikační partner (SP₁) dítěti přímo pokládá otázku, zda o situaci chce hovořit nebo ne, kdežto například komunikační partneři SP₂ a SP₃ tuto skutečnost posuzují podle toho, jak se dítě chová a jak ne-reaguje při rozhovoru. To můžeme spatřit v této citaci účastníka: „*Takže je to opravdu, když dítě vidím, že nechce odpovídat, tak zkusit ho rozmluvit, ale nejdu, nejdu přes hranici, když dítě mi třeba jakoby utíká od toho tématu nebo nechce, tak prostě se nepovedl pohovor... Není možné třeba provést...*“ (SP₂, 27:26) Tento postup může představovat riziko špatného úsudku. Zde velmi záleží na intuici pracovníka, která se ovšem může mýlit.

Participace jedince může záviset i na tom, jak se **orientuje v problému či situaci**. Z provedených interview vyplývá, že tento bod není přímo bariérou k účasti, ale může ji oddálit, případně vyloučit kvůli nedostatku času. Panuje shoda, že pokud se dítě neorientuje v současné

situaci rodičů či rodiny, kolizní opatrovníci se snaží zajistit, aby došlo k jeho obeznámení ze strany rodičů. Pakliže k tomu nedojde, opatrovník informuje dítě sám a teprve tehdy se může rozhodovat o tom, zda dítě bude v procesu participovat více či nikoliv.

Vývojová úroveň dítěte je faktorem, který se může, ale nemusí vázat k jeho věku. Všichni účastníci vypověděli, že skutečnost, do jaké míry je dítě mentálně vyspělé, je mnohonásobně důležitější nežli věk. Zároveň však uznávají, že komplexní posuzování této skutečnosti je časově náročné a ani jim tato pravomoc nenáleží. Přiklání se tedy ke zjevným znakům, jako je otevřenost/uzavřenost, komunikace, vůle a přání, které byly popsány výše. Sociální pracovník sdělil: „*Já bych se asi orientovala prostě na tu rozumovou vyspělost a věk jo, protože někdy šestiletý dítě je fakt hrozně jakoby šikovný a někdy s váma mluvit vůbec jakoby nebude, nebo nechce. Někdy to tak mají starší děti...*“ (SP₂, 16:32) Na tomto příkladu můžeme vidět, že se jednotlivé faktory prolínají a také to, co komunikační partner charakterizuje jako vyspělost dítěte, nemusí záviset na úrovni vyspělosti, nýbrž na jeho osobnosti, vůli nebo aktuálním rozpoložení.

Zdravotní stav může v určitých případech představovat bariéru pro participaci v opatrovnickém řízení. U dětí, které nemají schopnost se vyjádřit kvůli jejich zdravotnímu stavu, neexistuje podle výsledků mého výzkumu způsob, jakým by bylo možné je zapojit do zmiňovaného procesu. V případech, kdy je schopnost vyjádření pouze omezená, může docházet ke zkreslení nebo získání informací, které nevedou k potřebným zjištěním. Proto je v těchto situacích participace dítěte spíše symbolická. V případech, kdy zdravotní stav dítěte nemá vliv na schopnost komunikace, je tento faktor bezvýznamný.

Dále účastníci výzkumu identifikovali možnost **jazykové bariéry** v případech, kdy dítě mluví jiným než českým jazykem. Řešením je využití tlumočnických služeb, které ovšem nemusí být dostupné.

Skutečnost, kterou popisuje jeden z účastníků, je významnou překážkou: „*...kde teda je náročná participace dítěte, a to je ve chvíli, kdy je v zahraničí, protože rodiče si můžou podat úpravu poměrů tady, ale můžou žít s dítětem kdekoliv v Evropské unii...*“ (SP₃, 21:52) Pokud dítě **bydlí v zahraničí**, je otázkou mezinárodní spolupráce mezi mnoha subjekty, zda k participaci dítěte v opatrovnickém řízení dojde nebo ne. Mí komunikační partneři s takovou formou součinnosti neměli dosavadní zkušenosti. Bydliště dítěte na jiném území České republiky se obvykle řeší žádostí o kooperaci OSPOD ve faktickém místě pobytu, případně tak, že se za ním pracovník dopraví.

Kolizní opatrovník dále rozhoduje dle toho, zda je situace pro dítě **stresující**. Obvykle se tato skutečnost váže i k dříve zmiňovanému faktoru přání, jak popisuje sociální pracovník:

„...prostě je pro něho to tak stresující ta situace, že najednou se mu rozpadla rodina, tak o tom nechce mluvit...“ (SP₆, 4:40) Jiní pracovníci však posuzují míru stresu i podle vlastního pozorování. V případě, že je situace vyhodnocena potencionálně jako velmi zátěžová, obvykle dítě neparticipuje.

Faktory týkající se rodiny či rodičů

Jedná se o okolnosti, které mohou ovlivnit, zda bude dítě participovat v opatrovnickém řízení, jež se netýkají samotného dítěte ale jeho rodiny či rodičů. Tyto faktory však také více či méně podléhají vyhodnocení situace pracovníkem, stejně jako tomu bylo u první kategorie.

Manipulaci považují pracovníci OSPOD za další z důležitých faktorů, který je potřeba zvažovat, když rozhodují o tom, zda je participace dítěte v opatrovnickém řízení vhodná či nikoliv. Mají za to, že je obtížné posoudit, do jaké míry je to, co dítě říká, také jeho názorem a přáním nebo právě výsledkem manipulace jednoho nebo druhého rodiče, a to i v situacích, kdy je manipulace zcela zjevná. Někteří komunikační partneři se k tomu staví tak, že vyhodnocují účast jako nežádoucí či nerelevantní, jiní zase k participaci přistoupí, ale dávají ve zprávě soudu najevo své podezření.

Kolizní opatrovníci, se kterými jsem dělala interview, považují **velký konflikt rodičů** za další důvod, kvůli kterému je participace často omezena. Myslí si, že dítě je natolik zatíženo konfliktem rodičů, že není vhodné jej vystavovat dalším nepříjemným situacím, kterým může rozhovor s pracovníkem OSPOD být.

Pro vyhodnocení účelnosti a vhodnosti participace je důležité znát širší kontext případu i v dalších oblastech, konkrétně zda je v domácnosti páchána nějaká forma **trestné činnosti či násilí vůči dítěti**, protože důsledky mohou ovlivnit přání a názor dítěte takovým způsobem, jaký popisuje jeden z účastníků: *„...naprosto není vhodné přihlížet k participaci dítěte, protože pokud dítě má syndrom CAN a je citově deprivovaný, tak jeho náhled na celou situaci, a to, že chce být u mámy, není vůbec relevantní, protože to prostředí vhodný prostě není, ale ono to jakoby nevidí, protože on má tu mámu rádo, ono jí ospravedlňuje. Spousta těch dětí ve svých výpovědích vypovídá křivě, aby tu mámu, která na něm třeba nebo tátu, který na něm páchá vlastně násilí, nebo cokoli jiného, tak oni lžou, aby je chránili. Takže tam potom ta participace taky není vhodná...“* (SP₃, 20:11)

Pokud je dítě zvyklé být v **péči jednoho rodiče** a neudrhuje dlouhodobě kontakt s rodičem druhým nebo je s ním styk sporadický, je problematické určit do jaké míry je touto skutečností ovlivněno při vyjadřování svého názoru a přání. Sociální pracovník tedy musí tuto situaci též zohledňovat při svém rozhodování o participaci dítěte. Obvykle však tento faktor

nepředstavuje bariéru a lze s touto situací pracovat. Například ji podotknout ve zprávě o poměrech dítěte pro soud.

Mnohokrát se jedná o **přímo kladené bariéry**. Jeden z participantů popsal případ, kdy rodiče **odmítali dítě přivést** na OSPOD a tím pádem znemožnili tuto formu participace. Nakonec však vypovídalo před samotným soudcem, protože sociální pracovnice trvala na jeho účasti. Při pandemii Covid-19 se mí komunikační partneři potýkali s další přímou překážkou – rodiče měli velikou obavu z nákazy, děti oblékali do **několika vrstev oblečení, měly chirurgickou roušku a při rozhovoru s pracovníkem měly zakázáno si cokoli sundat**. Pracovníci vyjádřili, že v takových podmínkách není prakticky možné získat relevantní informace. V těchto situacích se kolizní opatrovníci musí rozhodovat, zda se poddají těmto přímým bariérám a dítě participovat nebude, či budou usilovat i přes tyto překážky o jeho účast.

Pro rozhodování o zapojení dítěte může být také důležité, zda má **sourozence**. Pakliže je dítě podle pracovníka příliš malé na to, aby dokázalo být samo s pracovníkem a vyjádřit svůj názor, ale má staršího sourozence, který je také součástí opatrovnického řízení, komunikuje s nimi společně a zajistí tak zapojení i mladšího dítěte. Má otázka potom zní, jak kolizní opatrovník pozná, co je názorem a přáním mladšího sourozence a do jaké míry přejímá názory staršího bratra nebo sestry? Sociální pracovníci, kteří toto praktikují, mi odpověděli, že zjistit poměry se dá i tak, že děti interagují mezi sebou nebo společně odpovídají pracovníkovi, mladší sourozenec je v menším stresu a díky tomu je možné, že si opatrovníci mohou udělat obrázek o tom, zda vnímají situaci podobně, zda mladší sourozenec nemá zásadně odlišný názor apod. Ve většině případů se tedy nejedná o plnohodnotnou participaci mladšího dítěte, ale snahu alespoň v minimální míře dítě zapojit.

Faktory týkající se instituce nebo pracovníka

Poslední kategorií faktorů, které jsem identifikovala v získaných datech, byla ta, která obsahuje externí činitele případu. Jsou jimi okolnosti, které se vážou přímo k individualitě pracovníka a nastavení instituce v rámci které je zaměstnán, stejně jako nastavení soudu, který má konkrétní případ na starosti.

Na některých pracovištích OSPOD existují nepsané dohody pracovníků celého oddělení o snaze **zapojovat do procesu opatrovnického řízení všechny děti**, a to takovým způsobem, že se s každým dítětem fyzicky setkají a hovoří nebo sledují interakci dítě-rodič a teprve poté posuzují dle dalších kritérií, zda je participace dítěte vhodná či nikoliv. Toto popsal sociální pracovník: „...*fakt máme takový ujednání, že chceme ty děti zapojovat do toho rozhodování*

a snažíme se všechny děti, který jako máme zastupovat, vidět. Prostě přijde nám to důležité. To je prostě takový naše nastavení...“ (SP₅, 19:44)

Pro kolizní opatrovníky je zcela zásadní faktor **stanoviska soudu**. To, co si soudce, který má daný případ na starosti vyžádá, musí pracovník OSPOD vykonat a doložit, sdělilo 5 účastníků interview. Jeden z účastníků (SP₆), naopak hovoří o tom, že v současnosti má kolizní opatrovník rozhodovat sám, nikoliv na základě soudu, do jaké míry a jakým způsobem dítě zapojí, podle informací, které má k dispozici. Všichni dotazovaní se však shodují, že i přesto některým žádostem soudců nelze nebo se nedaří vyhovět, právě na základě individuálního vyhodnocení dalších okolností případu. Někteří účastníci výzkumu, jejichž působení je na pozici kolizního opatrovníka delší, hovořili o tom, že v minulosti byla praxe jiná. V současnosti soudy participaci dítěte vyžadují a podporují, kdežto dříve tomu tak bylo podstatně méně.

Velikou roli hraje i **intuice a zkušenost pracovníka**. Zkušený a vnímavý pracovník rychleji, snáz a pravděpodobně lépe vyhodnotí, zda jedinec participovat chce a jestli je vůbec vhodné, aby participoval. Komunikační partneři často tuto skutečnost popisují jako svou intuici. Sociální pracovník 3 k tomu dodává, že „...všichni máme vysokoškolský vzdělání, všichni jsme sociální pracovníci a máme předpoklad k tomu, abysme byli základu schopný posoudit, jestli jo nebo ne. Jo a obrovskou roli v tom hraje zkušenost...“ (SP₃, 16:42) V některých případech dokonce i samotní soudci žádají pracovníky o rozhovor s velmi malými dětmi, protože je možné, že díky jejich empiriím, bude participace dítěte možná.

Někdy dítě nebo celá rodina již **kooperuje s jiným odborníkem nebo organizací** v rámci své rozvodové situace. Ve většině takových případů se s nimi pracovník OSPOD spojuje a zjišťuje, proč tato spolupráce probíhá. Účastník (SP₅) sdělil, že pokud jsou důvodem kooperace negativní důsledky rozvodu na dítě, k participaci prostřednictvím pracovníka OSPOD či soudu se spíše nepřistupuje, protože by znamenala další zátěž. Záleží však na názoru spolupracujícího odborníka. Ten může v takových případech poskytnout relevantní informace z výkonu činnosti s dítětem, pokud jimi disponuje, a tak zajistit participaci tímto způsobem. Pokud organizace či odborník mají přehled o názoru a přání dítěte, může se tak postupovat i v situacích, kdy by kontakt s orgánem sociálně právní ochrany dětí nepředstavoval větší komplikaci.

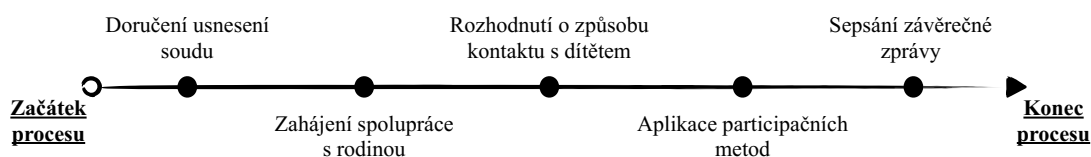
Účastníci výzkumu uvedli, že ačkoliv existují určité faktory, podle kterých se rozhodují, zda dítě zapojí nebo nezapojí do procesu opatrovníckého řízení, ve výsledku **posuzují případ individuálně**. Sdělují, že kritéria jsou pouze orientační a nelze je zobecnit. U jednoho případu

může kritérium platit, u druhého nikoliv. Je důležité mít přehled o těchto všech výše zmíněných faktorech, avšak jejich aplikace a výsledek se může v různých situacích a za přítomnosti různých okolností velmi zásadně lišit. Pracovníci, kteří vyhodnocují a rozhodují se, zda konkrétní dítě bude participovat v procesu opatrovnického řízení, musí hluboce posuzovat rozsáhlý kontext případu, individualitu dítěte a jednat v rámci ustanovení či kultury pracoviště a požadavků soudce. Jednotlivé kategorie faktorů se ovlivňují navzájem.

6.2. DVO II: Jak postupují sociální pracovníci OSPOD při zapojení dítěte do opatrovnického řízení?

Poté, co se již kolizní opatrovník OSPOD rozhodl na základě mnoha faktorů, že dítě bude participovat v opatrovnickém řízení, mě zajímalo, jakým způsobem postupuje od počátku do konce tohoto procesu. Abych zodpověděla výše zmíněnou výzkumnou otázku, ptala jsem se účastníků výzkumu na to, jaké používají metody, zda jednájí podle nějakých předpisů, zda mají nějaké zásady, kterých se při participaci dítěte drží apod.

Pro snadnější pochopení zde zobrazuji jednotlivé fáze celého procesu pomocí jednoduché časové osy. Následující text bude členěn do tří pasáží: začátku, střední části a konce procesu. Některé části se mohou vzájemně překrývat.

Začátek procesu

Shledávám důležité zopakovat již to, co jsem zmiňovala u první dílčí výzkumné otázky, a to sice, že fáze rozhodování o participaci dítěte se může prolínat s touto fází, kdy se již kontakt s dítětem chystá, protože někdy se pracovník musí rozhodovat o zapojení dítěte podle faktorů, které bez předchozí komunikace nemůže odhalit. V této části práce mám na mysli začátek procesu jako obecný **postup, jak probíhá a jak se kolizní opatrovník připravuje na zahájení**

spolupráce s rodinou a dítětem. V začáteční fázi si pracovník podle instrukcí soudu, předpisů a ujednání pracoviště, prvního kontaktu s rodinou a aktuálních okolností připravuje postup a půdu pro stěžejní část procesu participace, která je popsána níže ve střední části.

Celému začátku procesu mohou předsedat **instrukce, které v usnesení žádá soudce,** jenž má konkrétní případ opatrovnického řízení na starosti. V tomto se výpovědi komunikačních partnerů rozcházejí, resp. praxe soudců, se kterými spolupracují. Někteří z účastníků výzkumu potvrzují, že soudci podrobné pokyny v usnesení uvádějí a jimi se také řídí. Pokud si soudce participaci dítěte nevyžaduje, sociální pracovník ji nevykonává. Jiní zase uvádějí, že jim obvykle soudce v usnesení nepíše, co za konkrétní informace by v závěrečné zprávě měly být, běžně jen, že by potřeboval zprávu z šetření v místě bydliště a zprávu z pohovoru s dítětem. Někdy se stane, že i tyto obecné požadavky v usnesení chybí, a pak záleží na konkrétním pracovníkovi, zda prošetření vykoná či nikoliv.

Kromě instrukcí a pokynů soudců vstupují do přípravného procesu participace i **standardy, předpisy a ujednání pracoviště.** Komunikační partneři se shodují, že na jejich pracovištích existují ve standardech a psaných předpisech manuály, ve kterých jsou metodicky popsány veškeré úkony, které by se měly provádět a také jak by měly být prováděny. Slouží především pro nově příchozí. Tyto metodiky ovšem nezabíhají do přílišných detailů, neboť postupy se musí individualizovat podle rodiny a dítěte. Mnohem častěji ale účastníci výzkumu odkazují na to, že na oddělení existují nepsaná ujednání, podle kterých se zaměstnanci řídí. Tyto zvyky jsou obvykle zavedeny na pracovištích po dlouhou dobu, ale o jejich aktuálnosti se často jedná a případně dochází k jejich úpravě. Mezi tato nepsaná pravidla patří například, že se pohovory s dítětem vedou za účasti dvou zaměstnanců nebo že se zpravidla využívá fyzického kontaktu s dítětem.

Po doručení usnesení soudu, tedy v momentě, kdy již kolizní opatrovník potřebuje zahájit kontakt s rodinou, participace dítěte nebyla zamítnuta v dřívějších krocích a pracovník si promyslel dle požadavků soudu a předpisů pracoviště plán postupu, kontaktuje rodiče a domluví se s nimi na schůzce.

Kolizní opatrovníci se také musí rozhodnout, **jakým způsobem budou vzhledem k okolnostem s dítětem komunikovat.** Všichni dotazovaní preferují **osobní kontakt.** Považují za důležité vidět přímou reakci dítěte včetně jeho neverbálních projevů a podle nich také na místě vyhodnocovat, kam mohou jejich otázky směřovat, jaké volit metody apod. Sociální pracovníci mají za to, že osobní kontakt je v této situaci nenahraditelný, avšak uznávají, že nastaly během jejich praxe i okamžiky, kdy osobní kontakt nebyl reálný a museli přistoupit k telefonickému či písemnému kontaktu. **Písemný kontakt** iniciovali pracovníci v momentech,

kdy fyzický kontakt nebyl možný. Tyto situace jsou ovšem ojedinělé. Příklad popisuje účastník s označením 1: „...protože jsem se s ním nestíhala už před tím soudem sejít, takže jsem ho poprosila, jestli mi ten svůj názor nemohl napsat do dopisu a ten mi potom přinesla maminka k soudu. Ale to bylo výjimečné...“ (SP₁, 22:07) Rozhodnutí o **telefonickém kontaktu** s dítětem ohledně jeho názoru a přání jsou také ojedinělá a probíhají dle účastníků mého výzkumu pouze s adolescenty. I tak jde o jednotky případů. Zřídka se tento způsob využíval i za doby pandemie Covid-19. Pokud okolnosti umožňují uskutečnění osobního setkání včetně toho, že spor mezi rodiči není vyostřený, kolizní opatrovník zpravidla navrhne, aby na první setkání přišli rodiče i s dítětem. Pakliže je rozvodová situace velmi napjatá, pracovník se setkává s dítětem jinde. To bude detailněji popsáno v následující kapitole.

Vlastní participace dítěte

Dalo by se říct, že se jedná o ústřední fázi celého procesu. Stejně jako na počátku i v této fázi se můžeme setkat s rozhodováním pracovníka o participaci, neboť při účasti dítěte mohou vyvstat nové skutečnosti, které ji nebudou umožňovat. Jeho participace bude v tento moment tedy zahájena, ale může být také zastavena.

V předchozí fázi se pracovník rozhoduje, jakým způsobem bude probíhat kontakt s dítětem, a to podle toho, jaké jsou okolnosti. Existuje možnost osobního kontaktu s dítětem, telefonický kontakt a písemný kontakt. Výše jsem ale zmínila, že kolizní opatrovníci silně preferují osobní kontakt s dítětem, který se uskuteční zhruba v 99 % případů, a proto bude tato část věnována osobní participaci dítěte v procesu opatrovnického řízení.

Osobní participace dítěte může spočívat v **aplikaci nejrůznějších metod**. Jedná se o sledování interakce dítěte s rodičem, spolupráci s jinými odborníky, výpověď dítěte přímo před soudem, rozhovor s kolizním opatrovníkem či využití pomocných technik. Pro tyto metody pracovníci nemají přesná kritéria, podle kterých by se rozhodovali, kterou z nich využijí. Volba je velice individualizovaná. Existují případy, u kterých se využije jen metoda rozhovoru s dítětem, ale komunikační partneři mají zkušenosti i s takovými situacemi, kdy se použily téměř všechny metody u jednoho případu. Kolizní opatrovníci uznávají, že nejpoužívanější metodou je rozhovor. Ten se snaží uplatnit vždy. A proto, že je nejpoužívanější metodou právě rozhovor, bude mu věnována největší část tohoto úseku práce, ale ještě předtím představím ostatní způsoby osobní participace dítěte.

Sociální pracovníci, kteří se věnují této problematice, popisují, že u menších dětí hodně využívají **sledování interakce mezi dítětem a rodiči**. Nepokládají tuto metodu za nejideálnější, protože dítě nevyjádří přímo svůj názor, ale pracovník má možnost vidět na

vlastní oči, jaké má dítě preference, pokud něco potřebuje nebo jak a který rodič reaguje na tyto potřeby. Tento postup používají hlavně u dětí mladších tří let, protože chtějí, aby dítě alespoň nějakým způsobem participovalo, i když ještě nemusí mít předpoklady pro uskutečnění rozhovoru. Možné je využití i u starších dětí, nebo jako podpůrná či doplňující technika k rozhovoru.

Dítěti je také jako jedna z osobních metod participace umožňována jeho **přímá výpověď před soudcem**. Jedná se o jeho právo dle Úmluvy o právech dítěte (článek 12), kterou ČR ratifikovala, a proto tuto možnost kolizní opatrovníci přímo nabízejí. Děti této nabídky příležitostně využívají. V některých případech je o přímou výpověď dítěte žádáno samotným soudcem. Sociální pracovníci však sdílejí svůj názor, že mají pocit, že je to v těchto případech mnohdy kontraproduktivní či představující další zátěž pro dítě, protože většinou byl již proveden rozhovor s kolizním opatrovníkem a jedinec musí znovu opakovat, co již jednou řekl. Na druhou stranu někteří účastníci vyjádřili, že pokud by dítě vypovídalo jen před soudcem nebo soudkyní, pokládali by to za přínosné, poněvadž je leckdy náročné interpretovat jeho názor tak, aby nedošlo ke zkreslení informací.

Za osobní participaci považují, i pokud **dítě spolupracuje s jinými odborníky**, než je kolizní opatrovník orgánu sociálně právní ochrany dětí. V tomto případě se většinou neprovádí další rozhovor s opatrovníkem a stačí, když názor a přání dítěte zajistí jiný odborník, se kterým již spolupracuje a předá jej pracovníkovi OSPOD, kterému byl případ přidělen. Nejčastěji spolupráce probíhá s psychologem, či rodina dochází na rodinnou terapii, popř. mediaci. Často se také využívá pracovišť, která se na rozvody rodičů specializují. V jistých případech je spolupráce s jiným odborníkem indikována samotným sociálním pracovníkem, a to například pokud se dítě jeví jako velmi traumatizované. Informace od těchto specialistů pokládají komunikační partneři za validní stejně, jako kdyby je získali sami.

Poslední metody, které účastníci mého výzkumu využívají mimo rozhovor, jsem nazvala „**pomocné techniky**“, a to proto, že mohou sloužit jednak jako pomocná technika k rozhovoru na jeho zahájení či oživení, ale také i samostatně v případech, kdy pracovníci shledají přímý rozhovor náročným. Mezi tyto metody jsem již výše zařadila sledování interakce mezi dítětem a rodiči. Kromě toho se jedná o využití kresby, kterou popisuje komunikační partner SP₁: „...*Já mu nedávám instrukce, já jen řeknu „nakresli mi tady obrázek tvojí rodiny třeba“ ... , já z toho jako závěry nedělám, většinou to tomu soudu předám tak, jak to to dítě řeklo, ať si ten závěr udělá ten soudce.*“ (SP₁, 20:20) Obzvlášť se také používají terapeutické karty z tzv. Focus Boxu, což je sada nástrojů pro usnadnění komunikace s dítětem. Někdy se k interakci používají maňásci, na kterých dítě ukazuje, jak rodina funguje. Dotazovaní sdělili,

že často též implementují dotaz na tři přání od zlaté rybky, kdy má dítě vyjádřit, co by si přálo v této situaci nejvíce.

Rozhovor mezi kolizním opatrovníkem OSPOD a dotčeným dítětem je nejpoužívanější metodou pro participaci dítěte v opatrovnickém řízení. Napříč sociálními pracovníky existuje snaha o jeho co největší využití, jelikož jsou názoru, že se jedná o nejlepší metodu zapojení. Níže proto podrobně představím, jak probíhá.

Vůbec nejčastěji se **rozhovor uskutečňuje na pracovišti příslušného orgánu sociálně právní ochrany dětí**. Zde mnohdy disponují místnostmi uzpůsobenými pro nerušený rozhovor s dětmi. Dále mají k dispozici dětský koutek, ve kterém si při hře mohou pracovníci s dítětem povídat. Toho se nejvíce využívá s dětmi předškolního věku. Poslední možností, kde vést rozhovor na pracovišti je pochopitelně kancelář. Sociální pracovník obvykle ukáže dítěti všechny možnosti, které jsou k dispozici, a dítě si následně může vybrat, které prostředí se mu nejvíce líbí. Ve všech případech má dítě možnost si u rozhovoru s pracovníkem vypůjčit věci na malování či hračky, aby se cítilo příjemně. Další možností je provádět **rozhovor s dítětem v jeho domácnosti**. Mezi komunikačními partnery na to však nepanuje jednoznačný názor. Někteří si myslí, že se jedná o nejlepší prostředí, protože jde o bezpečné místo pro dítě, na druhou stranu jiní mají pocit, že toto místo není dostatečně neutrální a dělají zde rozhovor ojedinele. Poslední variantou je uskutečnění **rozhovoru ve škole**, ke které se uchylují v situacích, kdy je střet mezi rodiči náročný a probíhá manipulace dítěte.

Kolizní opatrovníci vyjadřují, že je z jejich pozice velká snaha o to, aby celý **rozhovor představoval pro nezletilého co nejmenší zátěž**, a snaží se jej všelijakými způsoby odlehčit. Někteří k tomu využívají takovou strukturu, jakou popisuje sociální pracovník v této citaci: „...že se začne něčím příjemným, pak se zeptám na ty nepříjemné věci a pak zase skončím s něčím příjemným pro to dítě...“ (SP₇, 16:40) a jiní zase využívají systém volného povídání. Ve všech případech u rozhovoru nejsou přítomni rodiče.

Téměř všichni komunikační partneři sdělili, že na jejich pracovišti existuje nastavení, že se rozhovor s dítětem provádí **za účasti dvou pracovníků** zároveň. Z jedné strany toto opatření představuje ochranu pracovníka proti nařknutí rodiče ze zaujatosti a ze strany druhé i jakousi ochranu dítěte v tom smyslu, že je mu věnována veškerá pozornost od jeho kolizního opatrovníka, přičemž druhý pracovník dělá poznámky či pokládá dodatečné otázky.

Na samém začátku rozhovoru s dítětem, poté co proběhne představení a odlehčená konverzace o tom, jak se dítě má, co ho baví, na jaké chodí mimoškolní aktivity apod., probíhá citlivé zjišťování, zda ví o tom, **proč spolu tento rozhovor vedou**, jestli si o tom s rodiči povídali. Pokud to dítě neví, sociální pracovník obvykle požádá rodiče, aby mu to sdělili,

případně se může rozhodnout tuto informaci zprostředkovat sám. V momentě, kdy je již dítě seznámeno se situací, ve které se rodina nachází, pracovník zpravidla vysvětluje v rámci možností jedince, **jak soudní řízení probíhá, kdo je to kolizní opatrovník** a k čemu slouží, **informuje dítě o jeho možnostech a právech**. Následně zjišťuje, jak se ohledně sděleného cítí a objasňuje znovu, proč by kolizní opatrovník chtěl dané informace vědět.

Pokud dítě nechce raději vypovídat před soudcem, což je ojedinělé, pokračuje **rozhovor o zjištění přání a prožívání dítěte**. Kolizní opatrovníci se jej snaží vést v uvolněné, nestresující a přátelské rovině, přičemž pokládají velmi konkrétní a faktické otázky, na které zná dítě odpověď. Jejich reakce jsou vždy doslovně zapisovány. Nikdy se ovšem nepoužívají přímé dotazy na preferenci rodiče. Obsahem dialogu je, jaká je **aktuální situace**, co se týká péče, tzn., jestli dítě žije s matkou, otcem či probíhá střídaná péče. Jak mu tento model vyhovuje/nehovuje? Má na tento stav jiný názor? Dále se sociální pracovník snaží dozvědět, **jak probíhá péče jednoho i druhého rodiče**. Co obvykle s každým z rodičů dělají ve volném čase? Kdo se o co staral v domácnosti? Kdo doprovázel dítě do školy nebo na volnočasové aktivity? Tímto typem otázek se opatrovník snaží přirozeně získat informace o tom, **zda situace dítěti vyhovuje, co by případně chtělo změnit a jaké má preference**. Někdy diskutují o tom, jaké existují **možné varianty péče** a za jakých podmínek by mohly fungovat nebo se společně domluví, že dítě může nějakou z nich vyzkoušet a za určitý čas se znovu sejdou a rozeberou, jaké to bylo. V rámci rozhovoru se nepracuje pouze s **verbálními informacemi**, které dítě poskytne, ale i jeho **neverbálními projevy**, na základě kterých pracovník rovněž vyhodnocuje skutečnosti, ale také je může použít k posouzení nakolik je pro dítě situace stresující, tedy zda může v rozhovoru pokračovat či by měl být ukončen.

Na konci setkání považují kolizní opatrovníci za vhodné sdělit dítěti, že je možnost, že spolu budou hovořit vícekrát. Zároveň ale většina vyjadřuje, že se snaží, aby k **opakování rozhovoru** docházelo co nejméně, protože to pokládají za náročné a stresující pro dítě.

Konec procesu

Po uskutečnění rozhovoru s dítětem, či aplikaci jiných participačních metod musí kolizní opatrovník **zprostředkovat soudci či soudkyni všechny skutečnosti mající význam pro toto řízení**.

V tomto vyjádření musí ale zohledňovat např. **otázku váhy názoru dítěte**. Tím je myšleno, že sociální pracovníci prezentují názory a přání dítěte, které sdělilo, zároveň však ve zprávě reflektují a sdělují, pokud jsou rodiče manipulující či dítě participovalo, ale jejich porozumění situaci je nejisté. Nikdy však z poznatků sami nedělají závěry, pouze je popisují.

Další aspekt, který musí být zváženo, jsou ty **informace, které si dítě nepřálo, aby byly zveřejněny**. Opatrovník přitom musí vyhodnotit, zda se nejedná o sdělení, která musí být nahlášena, přičemž o této skutečnosti dítě informuje. U těch poznatků, které informační povinnosti nepodléhají, musí pracovník při psaní závěrečné zprávy vzít na vědomí, že se vynechají.

Když se opatrovnického řízení účastní **více dětí ze stejné rodiny**, měl by kolizní opatrovník v závěrečném sdělení zajistit, aby byly **zohledněny názory a přání každého sourozence**.

Sociální pracovníci OSPOD postupují při zapojení dítěte do opatrovnického řízení tak, že po doručení usnesení soudu zahajují spolupráci s rodinou. Na základě všech dosud získaných informací rozhodnou, jakým způsobem budou s dítětem v kontaktu. V naprosté většině případů se jedná o kontakt osobní. Následně probíhá aplikace participačních metod. Může se jednat o sledování interakce dítě-rodice, výpověď dítěte před soudem, spolupráci s jinými odborníky. Nejčastěji se však jedná o rozhovor s dítětem, ke kterému se využívají další metody jako pomocné. Po získání veškerých informací relevantních pro dané opatrovnické řízení je sepsána závěrečná zpráva, která se předává soudu.

6.3. DVO III: Jaké hodnoty považují soc. pracovníci OSPOD za nejdůležitější při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?

Mým cílem bylo také zjistit, s jakými hodnotami kolizní opatrovníci OSPOD vykonávají svou činnost, a to protože se domnívám, že jejich hodnotový systém bude ovlivňovat přístup, jakým pojmají participaci dítěte v opatrovnickém řízení. V mém výzkumu jsem zjistila, že existují hodnoty, které se zaměřují na blaho dítěte, dále ty, jež představují konkrétní typ přístupu pracovníka a jako poslední kategorií jsou osobnostní kvality pracovníka, které se taktéž promítají do procesu.

Hodnoty zaměřené na blaho dítěte

Komunikační partneři vyjádřili, že mezi jejich hodnoty patří to, aby mělo dítě možnost participovat, aby dobře pochopilo celou situaci v rámci jeho možností, dále aby dítě vědělo, že nenese vinu a jako poslední plné soustředění na dítě, jeho vnímání, pocity, přání a spokojenost.

Pro téměř polovinu účastníků výzkumu je důležité se skutečně snažit **zapojovat dítě do procesu**. Je to pro ně nejvyšší hodnota, která ovlivňuje jejich počinání. Vynaložit veškeré úsilí, aby se mohlo dítě k situaci vyjádřit, pokud je to v jeho zájmu. Skvěle je tato hodnota prezentována na výroku sociálního pracovníka SP₆: „...*Prostě si myslím, že to dítě i přesto, že se teda rozhodli rodiče, tak jeho se to týká, protože to je jeho rodinný systém, a to je jediné jeho bezpečné prostředí. Takže proto si myslím, že nesmí být to dítě vyloučené z toho řízení, jo přece jenom o něm se rozhoduje i přesto, že rodiče chtějí něco jiného, no. Takže proto si myslím, že musí být zapojený prostě to dítě v jakýchkoliv případech...*“ (SP₆, 29:00)

Pro některé je důležité a je jejich velikým cílem, **aby jedinec rozvodovou situaci jeho rodičů dobře pochopil, orientoval se v ní, rozuměl tomu, co se bude dít a kdo jsou jednotliví aktéři** celého procesu. Tímto chtějí dosáhnout pocitu v dítěti, že má také velikou váhu a těžištěm nejsou pouze jeho rodiče. Na druhou stranu by tito komunikační partneři ocenili a přijde jim vhodnější, pokud jsou veškeré tyto informace zprostředkovány samotnými rodiči, nikoliv pro dítě cizí osobou. Často se tak ovšem neděje.

Další hodnotou, se kterou někteří kolizní pracovníci jednají je, že chtějí, aby si dítě z jejich spolupráce odneslo ujištění, že **za rozvod jeho rodičů není odpovědné**. Ubezpečení, že za celou situaci ani její část nenese vinu a pomoci mu vyrovnat se s jeho pocity.

Jedna ze zásadních hodnot, jež byla popisována v rámci vykonaných rozhovorů s pracovníky OSPOD, je **plná koncentrace na dítě**. Účastníci výzkumu sdělují, že je pro ně důležité **odvrátit pozornost od rodičů** dítěte, jejich problémů a pocitů a vnímat skutečně co chce dítě, naslouchat mu a nabídnout pomoc jako nestranná osoba. Snažit se, jak jeden sociální pracovník řekl „...*protlačit ho (názor a přání dítěte) přes ty rodiče...*“ (SP₂, 35:11), pokud je to v jeho zájmu. Zajistit, aby pro něj byl celý rozvodový proces přijatelnější a o trochu snadnější, aby se dítě cítilo dobře.

Hodnoty, které se vážou k přístupu pracovníka

Někteří z účastníků vyjádřili, že je pro ně nejdůležitější hodnota **individuálního přístupu**. To znamená, že jejich postupy práce jsou u každého případu šité na míru, snaží se neaplikovat stejná pravidla na podobné situace a nabídnout každému jiný typ přístupu, tak jak zde popisuje sociální pracovník: „...*Prostě každý dítě je úplně jiný, a tak to je hrozně důležitý k tomu takhle přistupovat. Ne si říct jo, každý dítě budu vyslyšet tady a támhle a v tolik. Ne. Na každý se podívám, zjistím, co a jak, sejdu se s ním a už prostě většinou to samo jako vyplyne, ale prostě fakt individuální přístup. Strašně důležitý...*“ (SP₁, 40:39)

Pro jiné kolizní opatrovníky je ústřední **jednat s dítětem na rovinu**. Neslibovat věc, kterou nemohou dodržet. Například říct dítěti, že pokud vyjádří zájem o výhradní péči otce, že tomu tak ve výsledku bude, že to pracovník splní. Dále to také znamená hovořit s jedincem jako s rovnocenným partnerem, nelhat mu, nemanipulovat, nevyvíjet nátlak.

Účastníci mého výzkumu také pokládají za důležité **hluboce poznat dítě**. Vyjadřují, že chtějí vědět o dítěti co nejvíce informací a slyšet od něj jeho přání, názor a důvody, které ho k tomu vedou. Cílem je také, aby dítě nemuselo být podrobeno dalšímu rozhovoru. Sociální pracovníci si myslí, že za pomoci tohoto poznání dítěte mohou dobře prezentovat jeho úhel pohledu, protože někdy pracovníci ani samotní rodiče nemusí dle základních informací vědět, co je pro dítě skutečně nejlepší.

Osobnostní kvality pracovníka

V hodnotách kolizních opatrovníků se také objevují osobnostní kvality pracovníka jako je vzdělání a empatie. Hodnoty, které se týkají blaha dítěte nebo typu přístupu pracovníka, které byly popsány výše, lze považovat za vyšší, avšak promítají se do nich právě i tyto zmíněné osobnostní kvality.

Empatie s dítětem je hodnota, kterou řada kolizních opatrovníků pokládá za tu, která ovlivňuje průběh participace dítěte v opatrovnickém řízení, a to proto, že pokud je pracovník empatický, jeho zacházení je jiné. Vnímá, na co se může dítěte ptát a na co nikoliv. Pakliže bude neempatický, spolupráce s dítětem nepřinese dobrý výsledek.

Mnohdy se může s empatií či dalšími hodnotami vzájemně doplňovat **vzdělání**. To je klíčové kvůli základním pilířům vedoucím k úspěšné participaci dítěte. Pracovník se například učí komunikačním dovednostem jak s dítětem mluvit, aby pro něj byla situace co nejméně zatěžující, jak jej nenásilně přimět k rozhovoru o tak těžkém tématu nebo o použití různých přístupů.

Sociální pracovníci OSPOD, kteří vykonávají kolizní opatrovnictví, jednají při participaci dítěte s mnoha různými hodnotami, které jsem rozdělila do třech kategorií, přičemž každý z pracovníků přistupuje k participaci za přítomnosti mnoha hodnot a některé z nich se vzájemně doplňují či prolínají. Hodnoty na nejvyšších příčkách se typicky týkají přístupu k dítěti a pohled na něj, přičemž ty jsou zespoda ovlivňovány osobnostními kvalitami pracovníka.

7. Diskuse

Z kvalitativního výzkumu vyplývá, že pokud existuje požadavek od soudu na uplatnění participačního práva dítěte **pracovníky OSPOD, rozhodují se na základě mnoha faktorů**, zda je vůbec vhodné, aby dítě v procesu řízení ve věcech péče o nezletilé participovalo či nikoliv. Celý rozhodovací proces však pokládají za velice individuální, a tak si pokaždé nekladou stejnou sadu dotazů. **Několik z těchto faktorů je však klíčových.**

Všichni komunikační partneři se shodli, že prvním faktorem, podle kterého vyhodnocují, zda se bude nezletilý účastnit procesu, je **faktor věku**. To odpovídá zjištěním výzkumu Kosher a Ben-Arieh (2020), která přišla na to, že 42,1 % sociálních pracovníků si myslí, že by dítě nemělo být zahrnuto kvůli velmi nízkému věku. K podobnému závěru došel i Healy a Darlington (2009). Ti hovoří u velmi malých dětí o obavách v porozumění povaze situace a také o strachu z následků, které může přinést jejich zapojení do věkově nevhodné role, s čímž souhlasí i Sanders a Mace (2006). Jsou si však vědomi, že děti starší 3 let lze zapojovat kromě verbální komunikace i za pomoci kreativních přístupů. Naproti tomu např. Výbor pro práva dítěte OSN (United Nations, 2005) sděluje, že schopnost dítěte participovat by neměla být v žádném případě hodnocena na základě věku, protože i nemluvířata mohou ukázat své preference např. neverbálně, jak hovořili právě Healy a Darlington. Smith (2003) dodává, že získání informací od malých dětí závisí spíše na kompetencích dospělého je získat nebo pozorovat. Zdá se, že sociální pracovníci, kteří se účastnili mého výzkumu, se nejvíce ztotožňují s Bakalářem (2008), který říká, že dosažení určitého věku automaticky neznamená, že je dítě schopné situaci porozumět a své názory a přání sdělit. Vysoký věk neznamená, že je jedinec vyspělý rozumově ani citově, „...*můžeme však počítat s vyšší mírou informovanosti, zodpovědnosti a zralosti.*“ (Bakalář, 2008, s. 8) Autor **kombinuje faktor věku a vyspělosti**, které na sebe jsou do jisté míry závislé a mí komunikační partneři s nimi takto zacházejí. Při svém rozhodování se sociální pracovníci zaměřují ještě na **osobnost dítěte a jeho vůli se k situaci vyjádřit**, o čemž hovoří i např. Kosher a Ben-Arieh (2009). V jejich výzkumu o tom nehovořilo příliš velké procento pracovníků, ale účastníci mého výzkumu se v aplikaci těchto faktorů nerozcházelí. S ohledem na zmíněné indikátory následně pracovníci dospívají k tomu, zda nezletilý disponuje momentální **schopností se vyjádřit**. Přičemž tento fakt ovlivňují i mnohé další faktory (např. manipulace, závislost na jednom rodiči, zdravotní stav dítěte, velký konflikt rodičů, ...), o kterých mluví i Sanders a Mace (2006) nebo Čamdžicová (2021). Z mého výzkumu ale vyplývá mnohem více okolností, které sociální pracovníci zvažují. O schopnosti

se vyjádřit jako základním předpokladu pro uplatnění participačního práva hovoří i legislativa platná v ČR (OSŘ §100, ZSPOD §8, ÚPD, Evropská úmluva o výkonu práv dětí).

Justice vstřícná k dětem (Rada Evropy, 2013) staví na tom, že **dítě má mít možnost vybrat, jakou formou by chtělo uplatnit svá participační práva** – přímo či zprostředkovaně. Z výpovědí sociálních pracovníků vyplývá, že participace dítěte je ve většině případů instantně soudem delegována na pracovníky OSPOD, ne přímo ale jako součást výkonu veřejného opatrovnictví. To odpovídá i současnému pojetí české legislativy. První kontakt s dítětem ohledně rozvodové situace provádí OSPOD a v tomto okamžiku dostává dítě možnost si formu participace vybrat. Dospěla jsem k hlavnímu zjištění, a to že **děti upřednostňují participaci zprostředkovanou formou – skrze OSPOD**. Výsledek by však dle mého uvážení mohl být ovlivněn, pokud by se na výběr formy ptal jiný subjekt.

Z výzkumu vyplývá, že **nejčastěji využívanou metodou** zprostředkované participace je **rozhovor** s pracovníkem OSPOD, ke kterému využívají pomocné a kreativní techniky. O těchto přídavných postupech hovoří i O'Reilly a Dolan (2016), Archard a Skivenes (2009) nebo Healy a Darlington (2009), kteří dodávají, že tyto techniky zlepšují komunikaci s dítětem a pracovníci by je měli flexibilně aplikovat.

Kosher a Ben-Arieh (2020), Cossar (2014), Čamdžicová (2019) dospěli ke stejným závěrům ohledně **způsobu, jakým by měl být rozhovor s nezletilým veden**. Poukazují stejně jako účastníci mého výzkumu na to, že je důležité nastavit **přátelskou a uvolněnou atmosféru**, snažit se vést rozhovor tzv. **bezzátěžově a nenásilně ale přitom efektivně**. Takový rozhovor sestává převážně z informování dítěte o účelu a průběhu řízení, funkci kolizního opatrovníka a případně dalších subjektů. Mezi dostupnou literaturou a vlastním výzkumem nebyly v těchto ohledech nalezeny signifikantní rozdíly. Výstupy mého výzkumu dále ukázaly, že se kolizní opatrovníci zabývají zajištěním informací o průběhu dosavadní péče o dítě. Nejvýznamnějším závěrem však je, že **se pracovníci při rozhovoru věnují zjišťování názoru a přání dítěte** týkající se probíhající situace a některé pracovnice společně s dítětem probírají všechny varianty možného uspořádání péče. Tím **zajišťují participační práva dítěte**. Přístupy sociálních pracovníků ke zjišťování přání a prožívání dítěte se neliší. Kosher a Ben-Arieh (2020) upozorňují na to, že součástí by kromě zjištění přání a názoru dítěte mělo být ještě informování nezletilého o všech rozhodnutích, které se ho dotýkají včetně seznámení s důsledky, které může přinášet vyhovění jeho přání. O tom hovoří jako o součásti participačních práv dítěte i Evropská úmluva o výkonu práv dětí nebo také Zákon o sociálně právní ochraně dětí.

Výsledky mého výzkumu ohledně **preferovaného počtu setkání s dítětem** se od jiných autorů liší. Například z výzkumů Bijleveld (2015), Archard a Skivenes (2009) vyplynulo, že pracovníci zjišťující názor a přání dítěte by s ním měli upřednostňovat dlouhodobou spolupráci zahrnující mnoho setkání, a to kvůli navázání důvěrného vztahu a zajištění velmi relevantních informací. S tím ve své publikaci souhlasí i Brzobohatý (2015). Komunikační partneři z mého výzkumu naopak sdělovali, že se pokoušejí získat poznatky v co nejnižším počtu setkání s nezletilým. Opakované provádění rozhovoru s dítětem pokládají za stresující. Rozdílné přístupy by mohly být způsobeny odlišnou pracovní náplní daných subjektů.

Po získání všech potřebných informací kolizní **opatrovníci zprostředkovávají soudci všechny skutečnosti** mající význam pro řízení. Praxe sociálních pracovníků z mého výzkumu ukazuje, že si při psaní závěrečné zprávy pro soud počínají stejným způsobem. Snaží se v těchto sdělení důkladně odlišovat názor dítěte, jeho přání a prožívání, které sdělilo od postřehů, názorů a zjištění sociálního pracovníka, které se vztahují k nejlepšímu zájmu dítěte. I přesto se dostávají do konfliktu rolí, kdy jedna z nich má soudu prezentovat **nejlepší zájem dítěte**, ale jako zástupce dítěte by měla naopak prezentovat **přání dítěte**. Pokud je přání dítěte ve shodě s tím, co je expertem považováno za jeho nejlepší zájem, nepovažují to za problém. **Co když se ale přání dítěte a jeho nejlepší zájem různí?** Odlišením těchto informací v závěrečné zprávě se alespoň v nějaké míře tento střet sociálních pracovníků smývá. Této problematice kolize zájmů se věnují i např. Bijleveld (2015) nebo Archard a Skivenes (2009b), kteří se zaměřují na to, jakým způsobem by tyto dva pohledy měly být balancovány, jaká váha by měla být prisuzována názoru dítěte. Jedná se totiž o kolizi mezi právem dítěte na účast a právem dítěte na ochranu, což zmiňují také Kosher a Ben-Arieh (2020). Autoři vidí akutní problém v tom, aby stejní odborníci, kteří posuzují, co je v nejlepším zájmu dítěte, také posuzovali váhu, která by měla být přikládána úsudku dítěte. Dostupné zdroje (Archard a Skivenes, Mencnerová, Smith, Šabatová, Westphalová a další) uznávají, že dítě má nepopíratelně právo na vyjádření svého názoru (to říká i legislativa), ale **rozhodnutí ve věci musí být vždy učiněné v jeho nejlepším zájmu, přičemž názor a přání dítěte je jedním z jeho ukazatelů**. Na to naléhá i Čamdžicová (2019). Rozhodnutí o tom, co je v nejlepším zájmu dítěte by však mělo příslušet jen a pouze soudům.

Posledním výstupem mého výzkumu bylo zjištění, **s jakými hodnotami sociální pracovníci participaci dítěte vykonávají**, neboť jsem se domnívala, že ty je budou v jejich práci ovlivňovat. To potvrzují i Archard a Skivenes (2009b), kteří sdělují, že perspektivou, se kterou se pracovníci staví k participaci dítěte, ovlivňují výsledek balancování nejlepšího zájmu dítěte a jeho přání. V rámci mé studie jsem dospěla k závěru, že pracovníci k účasti nezletilého

přístupují s různými hodnotami, ale za nejdůležitější a nejvíce determinující pokládají, že jim **koncept participace dítěte dává smysl**. Vnímají, že dítě má mít právo na to, aby se vyjádřilo k věcem, které se ho týkají a také **aby tento jeho názor byl slyšet**. Někteří z opatrovníků považují naopak za významné, aby nezletilý rozvodovou situaci jeho rodičů dobře pochopil a orientoval se v ní. Obecně lze říci, že hodnoty na nejvyšších příčkách se typicky týkají **přístupu k dítěti a jeho právům**, přičemž ty jsou zespoda ovlivňovány **osobnostními kvalitami pracovníka**, jako je vzdělání a empatie. K podobným závěrům dospěli i Archard a Skivenes (2009). Ti poukazují na hodnoty, které zahrnují vyzdvižení názoru dítěte nad názory jeho rodičů a také hluboké poznání dítěte, aby mohl být názor nezletilého dobře prezentován, což odpovídá přesvědčení i mých komunikačních partnerů. **Shromážděná data ukazují, že důležitost participace dítěte pracovníci ukazují i v hodnotách se kterými vykonávají své povolání**. Vztahy mezi postoji sociálních pracovníků k participaci dítěte a její implementací v praxi byly zkoumány Kosher a Ben-Arieh (2020).

Závěr

Z diplomové práce vyplynulo, že ačkoliv je **zákonem upřednostňována přímá participace dítěte, podle sociálních pracovníků soudy tuto činnost v drtivé většině požadují právě po stanovených kolizních opatrovnících z orgánu OSPOD**. Není však jasné, zda je pracovník OSPOD právě tím, kdo se skutečně nenachází ve střetu zájmů. Kolizní opatrovníci i přesto tuto funkci vykonávají a musí se při ní potýkat s mnoha náročnými rozhodnutími, před které je tímto systémem postavil – **střet mezi dvěma základními principy sociální práce: participace versus ochrana** (k tomu dospěli i Kosher 2020, Sanders a Mace 2006). **Nedá se tedy říct, že praktiky systému jsou jednoznačně nastaveny směrem k nejlepšímu zájmu dítěte, avšak z výzkumu vyplývá, že pracovníci OSPOD provádí participaci dítěte v jeho nejlepším zájmu, v rámci podmínek, kterými disponují.** Sociálním pracovníkům OSPOD při výkonu participačního práva dítěte situaci ztěžuje právě kolize jeho rolí, časová tíseň, která plyne z přehlcení pracovníků a nejasné formulace některých zákonů. V práci je naopak podporuje svoboda individuálního posouzení případu dle vlastního uvážení, dohodnuté postupy na konkrétním pracovišti nebo jejich hodnoty a kvality, podpořené konstantním vzděláváním.

Je nutné podotknout, že se ukázalo, že **každá z forem participace dítěte může mít jistá úskalí i přínosy**. I přesto se domnívám, že práva nezletilého zahrnují i to, aby se sám rozhodl, jakým způsobem chce (nebo nechce) participovat. Aktuálně tak může učinit pomocí zástupce, sociálního pracovníka OSPOD, znaleckého posudku nebo přímou výpovědí soudci. Věřím, že **kombinací některých výše zmíněných forem by mohl vzniknout další nástroj, který by umožnil efektivně práva dítěte naplnit a zároveň minimalizovat emocionální zátěž**. Jako příklad lze uvést slyšení dítěte odborníkem, který má své metody práce a umí posoudit kompetentnost dítěte a zároveň k předejití dezinterpretace by byl přítomen soudce, který má dané řízení na starosti. Tento názor podporuje ve svém doporučení i Luňáčková (2018) a dodává, že tehdy by byla rizika jednotlivých forem eliminována a názor nezletilého by tak mohl být brán za velmi hodnotný podklad pro rozhodnutí soudu, čímž by i bylo naplněno právo dítěte mít možnost ovlivnit rozhodnutí. Zároveň by nedocházelo k dvojímu „výslechu“ dítěte, se kterým se také v praxi můžeme setkat. **Mimo vytváření nových efektivních forem participace, by bylo vhodné náležitě upravit nebo oddělit výkon kolizního opatrovnictví OSPODem, který se, pokud vykonává i participační právo dítěte, dostává do střetu mezi tím, zda má při soudním řízení hájit názor dítěte nebo jeho nejlepší zájem.**

Pro budoucí výzkumy této problematiky **navrhují** navázat na tuto diplomovou práci a zjistit, **zda je opravdu nejvíce využívanou formou participace dítěte ta prostřednictvím stejného sociálního pracovníka OSPOD**, který je ustanoven i kolizním opatrovníkem v daném případě, nebo se zabývat tím, **proč je využíváno právě této formy a ne jiných**, zejména přímého rozhovoru dítěte se soudcem.

Zdroje

ARCHARD, David a Marit SKIVENES, 2009. *Hearing the child*. Child and Family Social Work. 14(4), 391-399. ISSN 13567500. Dostupné z doi:10.1111/j.1365-2206.2008.00606.x

ARCHARD, David a Marit SKIVENES, 2009b. *Balancing a Child's Best Interests and a Child's Views*. The International Journal of Children's Rights, 17(1), 1–21. Dostupné z doi: 10.1163/157181808X358276

BAKALÁŘ, Eduard, Daniel NOVÁK a Richard Ades WARSHAK, 2008. *Slyšení nezletilého dítěte před opatrovnickým soudem: (tři studie problému)*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-119-2.

BESSELL, S., 2011. Influencing international child labour policy: The potential and limits of children-centred research. Children and Youth Services Review, 33 (4), s. 564-568. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S019074091000157X?pes=vor>

BREDOVÁ, Kristýna a Oldřich MATOUŠEK, 2022. *Podpora dětí při rozvodu rodičů*. In: MATOUŠEK, Oldřich. *Strategie a postupy v sociální práci*. Praha: Portál, s. 268-272. ISBN 978-80-262-1952-1.

BRZOBOHATÝ, Robin, Martina CIRBUSOVÁ a Romana ROGALEWICZOVÁ, 2015. *Interdisciplinární spolupráce v nejlepším zájmu dítěte: Metodické doporučení pro řešení rodičovských konfliktů nejen s mezinárodním prvkem*. Brno: Tribun EU. ISBN 978-80-263-1010-5.

CESIS, 2017. *The support system in Portugal for children deprived of parental care: guardians and foster care* [online]. © 2014 Cesis.org [cit.10.4.2023]. Dostupné z: https://www.cesis.org/admin/modulo_projects/upload/files/National%20assessment.pdf

CHE SOH, Roslina, 2014. *Children's participation in custody and access proceedings*. Internationala Islamic University Malaysia. Law Journal, 22(1). Dostupné z doi: 10.31436/iiumlj.v22i1.110.

CHILDREN AND FAMILY COURT ADVISORY AND SUPPORT SERVICE, 2017. About Cafcass [online]. Copyright © 2017, cafcass.gov.uk [cit. 24.3.2023]. Dostupné z: <https://www.cafcass.gov.uk/about-cafcass/>

CIMBURKOVÁ, Adéla, 2019. *Přehled modelů styku a modelů střídání v péči o dítě* [online]. Copyright © 1999, Pravniprostor.cz [cit. 21.3.2023]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/prehled-modelu-styku-a-modelu-stridani-v-peci-o-dite>

CIRBUSOVÁ, M., BRZOBOHATÝ, R., 2019. *Manuál zavádění interdisciplinární spolupráce při řešení rodičovského konfliktu: Desatero zavádění Cochemského modelu*. Právo a rodina. Wolters Kluwer, (4).

CNPDP CJ, [2023]. *Espaço Crianças e Jovens* [online]. Comissão Nacional de Promoção dos Direitos e Proteção das Crianças e Jovens. [cit.10.4.2023] Dostupné z: <https://www.cnpdp.cj.gov.pt/espaco-criancas-e-jovens>.

COSSAR, J., BRANDON, M., JORDAN, P., 2016. 'You've got to trust her and she's got to trust you': *Children's views on participation in the child protection system*. Child & Family Social Work, 21(1), 103–112. Dostupné z doi: 10.1111/cfs.12115

ČAMDŽÍCOVÁ, Sabina, 2021. *Právo dítěte být slyšeno jako základní participační právo*. Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 29, č. 1, s. 137-152

ČAMDŽÍCOVÁ, Sabina, 2019. *Posílení role nezletilého v řízeních péče soudu o nezletilé*. Časopis pro právní vědu a praxi, roč. 27, č. 2, s. 243–261

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2020. *Rozvody podle počtu nezletilých dětí v letech 1957–2019*. Český statistický úřad [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 12.4.2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/121739374/130055200506.pdf/6a556c4c-0064-408a-8edb-b06afe451a76?version=1.1>

DISMAN, Miroslav, 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 3. vyd. Praha: Karolinum. ISBN 80-246-0139-7.

DUŠKOVÁ, Šárka, Anna HOFSCHNEIDEROVÁ a Kamila KOUŘILOVÁ, 2021. *Úmluva o právech dítěte: komentář*. Praha: Wolters Kluwer. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7598-683-2.

FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ, 2010. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-586-1.

HART, Roger A., 1992. *Children's Participation from Tokenism to Citizenship*. Florence, Italy: UNICEF. ISBN 88-85401-05-8.

HENDL, Jan, 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0982-9.

HEALY, K. a DARLINGTON, Y., 2009. *Service user participation in diverse child protection contexts: principles for practice*. Child and Family Social Work, 14 (4), 420–430. Dostupné z: doi: 10.1111/j.1365-2206.2009.00613.x

HOFMANNOVÁ, H. 2009–2014. *Postavení orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka ohroženého dítěte a jeho role v řízení ve věcech péče o děti. Úloha soudů a orgánů veřejné moci v těchto řízeních (judikatura Ústavního soudu)* (online). MPSV. Dostupné z: www.pravonadetstvi.cz/dokumenty.

HOFSCHNEIDEROVÁ, Anna, 2020. *O roli kolizního opatrovníka dítěte v soudním řízení o péči, respektive o úpravě poměrů* [online]. Copyright © EPRAVO.CZ [cit.27.02.2023]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/o-rol-i-kolizniho-opatrovnik-a-ditete-v-soudnim-rizeni-o-peci-respektive-o-uprave-pomeru-ditete-110853.html>

KENNAN D., BRADY, B. a FORKAN C., 2019. *Space, Voice, Audience and Influence: The Lundy Model of Participation (2007) in Child Welfare Practice*, Practice: Social Work in Action, 31 (3), s. 205-218. Dostupné z doi: [10.1080/09503153.2018.1483494](https://doi.org/10.1080/09503153.2018.1483494)

KNETLOVÁ, Zlata, 2017. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě*. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu. ISBN 978-80-904854-6-4.

KOSHER, Hanita a Asher BEN-ARIEH, 2020. *Social workers' perceptions of children's right to participation*. *Child and Family Social Work*. 25(2), 294-303. ISSN 1356-7500. Dostupné z: doi:10.1111/cfs.12685

LUNDY, L., 2007. "Voice" Is Not Enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33 (6), s. 927–942.

LUŇÁČKOVÁ, Oldřiška, 2018. *Názor dítěte z pohledu účastníka soudního řízení v opatrovnické věci*. *Právo a rodina*, 2018, roč. 20, č. 8, s. 1-6.

MASSONS-RIBAS, A., Balsells, M. Àngels a CORTADA, N., 2021. *The Participation of Children and Adolescents in the Protection System: The Case of the Spanish Legislation*. *Social Sciences*, 10(7). Dostupné z doi: 10.3390/socsci10070268

MATOUŠEK, Oldřich, 2016. *Slovník sociální práce*. Vydání třetí. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-1154-9.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, 2012. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vydání druhé. Praha: Portál. ISBN 9788073678180.

MENCNEROVÁ, Kateřina, 2020. *Rozvod manželství*. V Praze: C.H. Beck. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-796-5.

MIKULÁŠ 365 o.p.s, 2021. *Procesní mapa. Implementace inovativní služby spolupráce NNO-OSPOD-SOUD* [online]. Mikulasops.cz [cit. 30.3.2023]. Dostupné z: https://www.mikulasops.cz/wp-content/uploads/2022/03/procesni-mapa_mikulas-detem_final.pdf

MINISTERSTVO SPRAVEDLNOSTI, 2021. *České soudnictví 2021: Výroční statistická zpráva* [online]. Justice.cz [cit. 21.3.2023]. Dostupné z: https://justice.cz/documents/12681/719244/Ceske_soudnictvi_2021.pdf/37d8da17-4fee-4001-a473-fdb840f78936

MIOVSKÝ, Michal, 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MPSV, 2022. *Kolizní opatrovnictví – základní rámeček* [online]. [cit. 30.3.2023]. Praha: Oddělení koncepce ochrany práv dětí a transformace služeb pro rodiny s dětmi, MPSV. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Kolizn%C3%AD_opatrovnictv%C3%AD_z%C3%A1konn%C3%BD_r%C3%A1mec.pdf/0d1a977a-0fe5-2f0d-e18b-6f31666e0513

MPSV, 2012. *Sociálně právní ochrana dětí v případech rozvodových a rozhodových konfliktů*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. ISBN: 978-80-7421-048-8.

MPSV, 2009. *Metodické doporučení MPSV č. 9/2009 k sociální práci s ohroženou rodinou*. [on-line]. [cit. 26.3.2023]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-9.pdf/ba7a119a-a609-3383-dbaa-76ee24b356ee

NOVÁKOVÁ, M., POLÁKOVÁ, P., CHURAVÁ, P., [2021]. *Manuál etablování interdisciplinární spolupráce* [online]. Copyright © 2023 Cochem.cz. [cit. 26.3.2023]. Dostupné z: <https://www.cochem.cz/wp-content/uploads/2021/09/MANUAL-final-cochem-bez-orez.pdf>

O'REILLY, L., a DOLAN, P., 2016. *The Voice of the Child in Social Work Assessments: Age-Appropriate Communication with Children*. British journal of social work, 46(5), 1191–1207. Dostupné z doi: 10.1093/bjsw/bcv040

PEČNÍK, N., MATIĆ, J., MILAKOVIĆ, A. T., 2016. *Fulfillment of the child's participation rights in the family and the child's psychosocial adjustment: Children's and parents' views*. Revija za socijalnu politiku, 23, s. 399-421,

RADA EVROPY, 2013. *Pokyny Výboru ministrů Rady Evropy o justici vstřícné k dětem*. Lucembursko: Publications Office of the European Union. ISBN 978-92-79-27689-7.

ROGALEWICZOVÁ, Romana, 2019. *Dítě jako účastník občanského soudního řízení*. Právo a rodina, Wolters Kluwer, a. s., 2019, roč. 21, č. 3, s. 1-6.

ROGALEWICZOVÁ, Romana, 2019a. *Jaký bude další osud kolizního opatrovnictví?* Právo a rodina, Wolters Kluwer, a. s., 2019, č. 7-8, s. 1-6.

ROGALEWICZOVÁ, Romana, 2018. *Možnosti aktivního zapojení dítěte do řízení*. Právní rozhledy, 2018, č. 8, s.267-275.

RUDOLPH, Jürgen, 2010. *Jsi moje dítě: Cochemská praxe – cesty k lidštějšímu rodinnému právu*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy. ISBN 978-80-254-8250-6.

SANDERS, R. a MACE, S., 2006. *Agency policy and the participation of children and young people in the child protection process*. Child Abuse Review, 15, 89–109. Dostupné z doi: 10.1002/car.927

SKJØRTEN, K., SANDBERG, K., 2019. *Children's Participation in Family Law Proceedings*. Children's Rights in Norway. 300-331. Norsko: Universitetsforlaget. ISBN 9788215031415. Dostupné z doi: 10.18261/9788215031415-2019-11

SMITH, Anne B., Nicola J. TAYLOR a Pauline TAPP, 2003. *Rethinking Children's Involvement in Decision-Making after Parental Separation*. Childhood. 10 (2), 201-216. ISSN 0907-5682. Dostupné z: doi:10.1177/0907568203010002006

SMRŽ, Josef, 2016. *Co se skrývá pod orgánem sociálně právní ochrany dětí?* [online]. Copyright © Šance dětem [cit. 18.3.2023]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/co-se-skryva-pod-organem-socialne-pravni-ochrany-deti>

ŠABATOVÁ, Anna, Petra ŠUPLEROVÁ, Klára ILLE, et al, 2017. *Rodina a dítě II*. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv ve spolupráci s Wolters Kluwer ČR, 2017. Stanoviska (Kancelář veřejného ochránce práv). ISBN 978-80-87949-56-6.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ, 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-313-0.

TOMEŠOVÁ, Jana, 2017. Společná péče o nezletilé dítě [online]. Copyright © 1999, Pravniprostor.cz [cit. 21.3.2023]. Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/obcanske-pravo/spolecna-pece-o-nezletilo-dite>

TOROS, K., 2021. *A systematic review of children's participation in child protection decision-making: Tokenistic presence or not?* Children and Society 35 (3), s. 395–411. Dostupné z doi: 10.1111/chso.12418

TRÁVNÍČEK, Milan, 2015. *Střídavá péče*. V Praze: C.H. Beck. Beckova edice právní instituty. ISBN 978-80-7400-596-1.

UNITED NATIONS, Committee on the Rights of the Child, 2005. *General comment No. 7 (2005): Implementing Child Rights in Early Childhood*. Dostupné z: <https://digitallibrary.un.org/record/570528>

UNICEF, 2021. *Guidance on Child and Adolescent Participation as part of Phase III of the preparatory action for a European Child Guarantee* [online]. Copyright © UNICEF [cit.03.03.2023]. Dostupné z: https://www.unicef.org/eca/media/19426/file/Child%20and%20Adolescent%20Participation%20in%20the%20CG%20Phase%20III_Version%201.0-Dec2021.pdf

VAN BIJLEVELD, Ganna G., Christine W. M. DEDDING a Joske F. G. BUNDERS-AELEN, 2015. *Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review*. Child and Family Social Work. 20(2), 129-138. ISSN 13567500. Dostupné z doi: 10.1111/cfs.12082

VAN HOOK, M.P., 2019. *Social Work Practice with Families: A Resiliency-Based Approach*. 3. vydání. New York: Oxford University Press. ISBN: 9780190933555.

VILDOVÁ, Blanka, 2019. *OSPOD v roli kolizního opatrovníka a možný střet zájmů*. Právo a rodina, Wolters Kluwer, a. s., 2019, č. 3, s. 7-11.

WALKER, J. a MISCA, G., 2019, *Why Listening to Children and Young People is Important in Family Justice*. Family Court Review, 57 (3), s. 375-386.

WESTPHALOVÁ, Lenka, Renáta ŠÍNOVÁ, Lenka HOLÁ, Alicja LEIX a Daniela KOVÁŘOVÁ, 2021. *Nástroje řešení rodičovských konfliktů*. Praha: Leges. Teoretik. ISBN 978-80-7502-568-5.

WILSON, Adrian, 2002. *Family*. První vydání. Londýn: Routledge. ISBN 9780203182017.

Legislativní dokumenty a judikatura:

ČESKO, 2012. Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 33/2012.

ČESKO, 2001. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí č.54/2001 Sb. m. s., Evropská úmluva o výkonu práv dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*

ČESKO, 1999. Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 111/1999

ČESKO, 1991. Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte. In: *Sbírka zákonů České republiky* 22/1991.

ČESKO, 1963. Zákon č. 99/1963 Sb., Občanský soudní řád. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 56/1963.

ÚSTAVNÍ SOUD, 2018. Nález sp.zn. III. Ústavního soudu 1265/16 ze dne 19.6.2018, N 114/89 SbNU 723, *K právu nezletilého být slyšen; náležité odůvodnění rozhodnutí*

ÚSTAVNÍ SOUD, 2014. Nález sp.zn. I. Ústavního soudu 2482/13 ze dne 26.5.2014, N 105/73
SbNU 683, *Střídavá péče*

ÚSTAVNÍ SOUD, 2010. Nález sp. zn. I. Ústavního soudu 2661/10 ze dne 2. 11. 2010, N 219/59
SbNU 167, *K rozhodování o střídavé výchově dítěte a o zjištění názoru dítěte na věc*

Seznam příloh

Příloha č. 1: scénář rozhovoru

Příloha č. 2: jeden anonymizovaný rozhovor

Příloha č. 3: kódovací kniha

Příloha č. 4: vzor informovaného souhlasu

Příloha č. 1: scénář rozhovoru

1. Co považujete za důležité při zvažování zapojení dítěte do opatrovnického řízení?
2. Co Vám pomáhá při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?
3. Co Vám ztěžuje rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?
4. Podle jakých předpisů jednáte, když zvažujete, zda bude dítě participovat či nikoliv?
5. Jaké jsou podle Vás bariéry při uplatnění participace dítěte do opatrovnického řízení?
6. Jaké metody využíváte pro participaci dítěte v opatrovnickém řízení?
7. Podle jakých kritérií se rozhodujete, kterou metodu participace zvolíte?
8. Jaké metody využíváte pro vytvoření bezpečného prostředí s dítětem?
9. Jaké máte zásady při kontaktu s dítětem/při participaci dítěte?
10. Podle jakých předpisů jednáte při participaci dítěte?
11. Co považujete za důležité při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?
12. Proč jsou pro Vás právě tyto hodnoty důležité?
13. Jak ovlivňují tyto hodnoty Váš přístup k participaci dítěte v opatrovnickém řízení?
14. Jsou Vaše hodnoty a zájmy v souladu s pravidly a předpisy, podle kterých byste měl/a jednat?
15. Změnily se Vaše hodnoty v průběhu praxe? ...Jak?

Příloha č. 2: jeden anonymizovaný rozhovor

Pro začátek bych se vás chtěla zeptat, jak dlouho vykonáváte tuhle praxi?

Rok. Nejsem jenom kolizní opatrovník. Máme to tady rozdělené jinak. Máme kolegy, kteří dělají kuratelu, pak máme kolegyni, který dělají náhradní rodinnou péči, a pak jsme je tady zbytek terénní pracovníci, což znamená, že máme svoje seznamy ulic a děláme jak kolizní opatrovnictví, tak děláme děti v paragrafu 6. A poradenství samozřejmě.

Jakým způsobem jste se k této práci dostala, nebo proč jste se pro tuhle pozici rozhodla?

Já jsem měla i už v rámci vysoké školy 2 praxe na OSPODu. Ale nenastoupila jsem na OSPOD po škole, protože OSPOD chce obrovský množství zkušeností. Děláte rozhovory s dětma, bavíte se s oběťmi domácího násilí, zneužívání, máte tady agresivní klienty, máte tady klienty v krizi, jo pracujete s celými rodinnými systémy i s jednotlivcem a chce to tím pádem obrovskou škálu dovedností, která se těžko získává, když člověk přijde po škole přímo na tom OSPODu. Ten OSPOD je v tom trošku specifický.

Nejdřív bych se vás ráda zeptala, co vlastně považujete za důležitý, když zvažujete, jestli nějakým způsobem to dítě zapojíte do toho opatrovnického řízení, nebo ne?

My tady zapojujeme, víceméně se snažíme zapojit všechny děti do toho opatrovnického řízení. Jedná-li se o batolata, novorozence, tak tam je to samozřejmě náročný v tom, že ty děti jsou fixovaný na matku i tím, že jsou třeba kojeny, někdy i dvouletý děti... a snažíme se tam nakorigovat ten kontakt nějak s otcem. Pak samozřejmě, jakmile se jedná už o děti, které třeba chodí do školky, tak není problém si sem vlastně rodiče pozvat. My vždycky zveme společně, pokud tam není domácí násilí. Tak zveme rodiče k projednání prošetření poměrů společně a oni sem berou i děti. Máme ty dětský koutky, takže není potřeba třeba tříleté děti tady s nima nutně vést pohovor. Ale vidíte, jakým způsobem se to dítě druží, ke kterému z rodičů a jak který z rodičů reaguje na potřeby toho dítěte. Jo, pokud tady sedí rodiče oba, dítě si maluje a něco chce, tak je vidět, který z rodičů je schopen a jak reagovat na tu potřebu. Ale už děti, které jsou předškolního věku jsou schopni si tady s náma normálně popovídat. Jo, takže jeli to úprava poměru, tak víceméně se zvou všechny děti. A vždycky se jedná s rodičema, i když je to dohoda rodičů, tak se zvou rodiče a mluví se i s dětmi. Takhle je to tady na oddělení nastavený.

A kdybyste měla teda charakterizovat, co je pro vás důležité v tomto směru?

Je to asi dát tu možnost všem dětem. Je to důležitý, protože... Víte co, my máme, rodiče mají každý svého právníka a my jsme takový právník toho dítěte. To, že se rodiče na něčem domluví, ještě neznámá, že to dítě je schopný v tom režimu fungovat a že mu ten režim vyhovuje. Pokud maminka chodila do práce, tatínek byl doma na rodičáku s dětma, staral se a maminka

je vysoce pracovně vytížená, tak při rozchodu, když ty děti nejsou zvyklí s tou mámou trávit čas, máma nemůže chtít přece rovnou střídavou péči jenom protože na ní má podle jurisdikce ústavního soudu právo. Jo ta preference toho dítěte je tam důležitá. Jo, takže my se snažíme vycházet z toho, co těm dětem vyhovuje zase na 2 stranu je potřeba na to nahlížet s určitým nadhledem, protože zase pokud jeden z rodičů tomu druhému 2 roky neumožní kontakt, tak samozřejmě to dítě je do jisté míry zmanipulovaný. Jo, takže snažíme se mluvit se všema těma dětma vždycky, nebo je vidět.

Je tam vlastně něco, co vám při rozhodování o tom zapojení pomáhá, nebo naopak ztěžuje kromě toho věku?

Tak samozřejmě, musí se přihlížet taky ke zdravotnímu stavu dětí, jo, pokud máte dítě se specifickými potřebami, poruchami autistického spektra, nebo to jsou jiné vývojové poruchy dysfázie, tak tam se potom musí přihlížet při tom vyjadřování nebo při tom vytížení toho dítěte k tomu jeho aktuálnímu zdravotnímu stavu, protože to může být dost zkraslený, jo k tomu se přihlíží. Pak velice náročné jsou situace, jak říkám, když to dítě je dlouhodobě zvyklý, být s jedním z rodičů. Teď teda typicky potom covidu to bylo jako těžký, náročný. Spousta rodin se rozpadala, a ty děti třeba toho druhého rodiče 2 roky neviděly, tak tam se potom velice těžce posuzuje, jaký vztah a jakou preferenci to dítě má, protože je ovlivněný tím, že je jenom s jedním rodičem. Takže k tomu se klade důraz a úplně specificky jsou to řízení, ve kterých i se jeden z rodičů buď na druhým rodiči nebo nedej bože i na dítěti dopouští nějakýho násilí, nebo nějaký jako nevhodný činnosti. Takže pokud otec bije matku, nebo naopak matka bije otce před tím dítětem, tak samozřejmě tam my už se musíme na to dívat i z trošku jiné perspektivy, protože přání dítěte vždycky není v jeho nejlepším zájmu.

Takže jak byste to pojmenovala, pokud ne věk? Jako věk s tím nemá úplně co dělat, když i čtyřletý dítě vám řekne... A my se neptáme “chceš být u mamky u tatky?”. Ale když si s tím dítětem povídáte, ona vám kreslí, tak se ptám: chodíš do školky? A s kým chodíš do školky? A co děláš rád? ...a to dítě, pokud to není nějak výrazně stydlivý se vám jako otevře a oni pak povídají, co dělaly s mamkou a co o víkendu s tatku a vidíte, jak tam ta preference probíhá. Jak tam ta preference probíhá a jak to to dítě nastavený má. Jasně, že s maminkou dělá jiný věci než s tatínkem jo, takže věk tam v tom úplně roli nehraje, spíš to bejvá, některý ty děti jsou jako víc emočně laděné, některé jsou úplně jako uzavřené. Máme děti, které prostě pláčou, takže ty v kanceláři s náma být nechtějí. Ale ty rodiče by u toho pohovoru být neměli. Pak rodiče zůstávají v kanceláři s kolegou a my jdeme třeba s dětma do těch dětských koutků, hrát si a povídat u toho. Jo a snažíme se to, aby to bylo jako bez zátěžový, takže já si nemyslím, že by

na tom hrál úplně věk. I čtyřletý dítě vám dokáže říct, spíš je to o jeho vlastním nastavení toho dítěte.

A můžeme teda mluvit o nějaké rozumové vyspělosti?

Rozumová vyspělost, která se úplně neváže jakoby k věku. Čili ty děti ve 4 letech jsou schopný a některé děti ještě ve 12 letech, i když rozumově vyspělé jsou, tak to citové zatížení je pro ně tak náročný, že z nich stejně nic nedostane, protože už zase vědí, odkud vítr fouká a nechtějí, aby někde bylo napsáno, že řekl, že má radši o víkendu výlety s tátou než s mámou jo.

Máte nějaké předpisy, podle kterých jednáte, když zvažujete, jestli to dítě má tedy takovou rozumovou vyspělost, aby vám něco povědělo, nebo při té hře něco řeklo?

Máme manuály, podle kterých pracujeme. Pro malé děti nebo uzavřenější děti máme možnost ještě jít kartičkovou formou... Vybavený je celý oddělení. A buď je to "život je život", kde samozřejmě v rámci těch kartiček je různě možnost to nastavit, ty děti si vybírají obrázky jako "vyber si obrázek, který ti připomíná nejvíc maminku, tatínka" a jakože se dá už z těch dětí to tahat i jako jiným způsobem... Vy jste se mě ptala, jestli máme nějaký vnitřní předpisy, jak posoudit, že to dítě už je zralý? Všichni máme vysokoškolský vzdělání, všichni jsme sociální pracovníci a máme předpoklad k tomu abysme byli základu schopný posoudit, jestli jo nebo ne. Jo a obrovskou roli v tom hraje zkušenost.

Takže je to spíš na nějakém vašem, dá se říct, cítění než na vnitřních předpisech?

Jo ten předpis k tomu stoprocentní není. Někdy od nás soudy i požadují abysme už se čtyřletýma, pětiletýma dětma vedli pohovor, protože jsme na to proškolený. Další záruka toho, že to nebude zcela třeba jednostranný je to, že pohovory s dětma se vedou ve dvou. Vždycky jsou tam 2 pracovníci, jo, protože člověk může být do jisté míry ovlivněný, může mít na to vlastní úhel pohledu třeba, nebo to chování dítěte nějakým způsobem vnímat. Ty pohovory se vedou vždycky ve dvou. Jo, což znamená, že já třeba tady sedím s kolegou, mám to štěstí, že mám v kanceláři chlapa, jinak sedí třeba děvčata po 2 a s dětma se vždycky hovoří ve dvou.

A to je pravidlo tady u vás nebo na všech OSPODech?

To je tady takhle u nás vnitřně nastavený, třeba kuratela zase na druhou stranu tím, že vede trochu jinou agendu, tak ty s těma dětma jednájí samostatně. Jo, ale v rámci těch opatrovnických sporů my vedeme pohovory ve 2. Je to naše vnitřní nastavení, je to ochrana toho, aby to nebylo napadnutelný právě ze strany třeba 1 z rodičů, který je nespokojenej, protože ve chvíli, kdy se pod to podepíšou, pod ten záznam z toho pohovoru s tím dítětem oba 2 pracovníci a sestavuju ho vlastně oba pracovníci, tak už to jsou ale 2 lidi a nemůže říct "tahle sociální pracovnice mě nemá ráda. Jo, takže my vedeme pohovory ve dvou.

A mohla byste mi říct, jestli si uvědomujete přímo nějaký bariéry, proč by to dítě nemohlo participovat?

Určitě zdravotní handicap. Taky specificky jeden z těch kolizních spisů je tam prostě dítě, je předškolního věku, nebo teď konkrétně teda dokončilo 1. třídu a poslední 3 roky se z druhým z rodičů nevidělo. Rodič, který má dítě v péči bez svěření to dělá tak, že nedovolí, aby bylo dítě s druhým z rodičů samo. A dítětem manipuluje a ve chvíli, kdy vám tady ten rodič řekne přesnou frázi “moje dcera s druhým z rodičů nechce jít, protože druhý z rodičů není dostatečně zodpovědný a něco” a to pětileté dítě vám to takhle zopakuje, tak přesně ale víte, že to není o tom, že by nechtělo s tím druhým rodičem jít, ale víte, že je to dítě zmanipulovaný. To je jedna z bariér k tomu, abysme řekli, že ten názor a ta participace toho dítěte v tu chvíli je zcela relevantní. A další věcí potom je zcela specificky se vedou opatrovnický řízení ve chvíli, kdy v domácnosti je páchaná nějaká trestná činnost proti tomu dítěti, ať je to užívání návykových látek s nějakou násilností na dítěti, mezi rodičema, ať je to dítě citově deprivovaný, nebo se projevuje syndrom CAN... To jsou potom v těch šestkových spisech vlastně vedený kolize, tak tam naprosto není vhodné přihlížet k participaci dítěte, protože pokud dítě má syndrom CAN a je citově deprivovaný, tak jeho náhled na celou situaci, a to, že chce být u mámy, není vůbec relevantní, protože to prostředí vhodný prostě není, ale ono to jakoby nevidí, protože on má tu mámu rádo, ono jí ospravedlňuje. Spousta těch dětí ve svejch výpovědích vypovídá křivě, aby tu mámu, která na něm třeba nebo tátu, který na něm páchá vlastně násilí, nebo cokoliv jiného, tak oni lžou, aby je chránili. Takže tam potom ta participace taky není vhodná.

Jaké metody používáte pro participaci toho dítěte?

My sem zveme vždycky společně celou rodinu, což znamená, že nám přijde vlastně usnesení od soudu, že jsme byli určeni kolizníma opatrovníkama. Přijde nám návrh, který podal 1 z rodičů, oba rodiče dohromady, a zve se celá rodina k prošetření poměrů. Buď píšeme zprávu soudu z výkonu kolizního opatrovnictví, což znamená, že soudce nežádal o prošetření, ale my stejně zasíláme, nebo si soud přímo žádá, a pak to vykonáváme jako sociální pracovnice OSPODu, to je dneska rozdělený. Jsou rozdělený ty spisový dokumentace. A vždycky se zve celá rodina společně s dětmi. Pokud k tomu opravdu něco nebrání, jak jsem říkala třeba zdravotní stav dítěte, jo, nějaký specifický postižení, taky se nám občas stává, kde teda je náročná participace dítěte, a to je ve chvíli, kdy je v zahraničí, protože rodiče si můžou podat úpravu poměrů tady ale můžou žít s dítětem kdekoliv v evropské unii. Jo a řeší to český soud, protože oni to tady podali. Jo, ale jinak zveme děti všechny vždy. Bavíme se, bavíme se většinou nejdřív s dětma abysme mohli obeznámit rodiče s tím výstupem. Starší děti, myslím tím už

školou povinný, ty seznamujeme s tím, ptáme se, jestli vědí, proč tam jsou, jestli si s rodiči povídali, o čem si s rodičema povídali? Vysvětlujeme jim, proč bude probíhat soud, co se u soudu děje, vysvětlujeme jim naši pozici, že my tam vlastně budeme jakoby místo nich, aby oni k soudu nemuseli. Pak se s nimi bavíme, co škola, kroužky, jo volným systémem, pokud už rodiče v návrhu třeba uvádí, že nějakým způsobem funguje rozdělený domácnosti. Tak se jich ptám, jaký to je? Baví tě ráno vstávat, když musíš jezdit od mamky přes celou prahu?... A ptáme se a snažíme se z těch dětí přirozeně dostat, jestli jim to vyhovuje, nevyhovuje, jo a ptáme se, můžou kreslit rodinu, můžou, když jsou menší, stydlivější, můžou bejt obrázky, pohovor se může vést v dětském koutku, máme speciálně upravenou hovornu pro děti. Ptáme se děti, takový hrozně hezký je, jako kdyby měly jakýkoliv přání, co by si nejvíc na světě mohli přát... a většinou děti, které nesou dobře rozchod rodičů a funguje to, tak ty si přejou kolo, velrybu a poníka prostě a něco... a pak ty děti, které to nesou těžce, tak ty vám řeknou, že by si přáli třeba, aby mohli být jenom s mamkou, nebo s tatškou, nebo aby mohli bejt jako společně v té rodině, takže je to spíš takovým volným pohovorem, a u těch malinkých dětí je to tím pozorováním, tou interakcí té rodiny tady společně.

A využíváte taky nějakou řečneme online nebo telefonickou verzi toho informování dítěte?

To se dělo za covidu, do jisté míry omezeně se s těma staršíma dětma mluvilo.

Ono je hrozně těžký, totiž jako navázat vztah a kontakt s tím třeba šestiletým dítětem po telefonu, jo to chytne třeba už dvanáctileté dítě, desetileté, dvanáctileté dítě to už po tom telefonu dejme tomu jde... Ale s těma mladšíma dětma, to je těžký. Úplně ve zcela výjimečných případech, kdy se nám kolizní spisy vedou 3 roky, běží tam 20 předběžných opatření, rodiče se různě obviňují a dohadují, tak jdeme za dětma, do školy nebo do školky. Tam se chodí ve chvíli, kdy jsou to opravdu jako náročný kolize, to dítě je tam ovlivňovaný... Tak se jde do toho neutrálního prostředí. Neříkám, že je to úplně férový, protože my píšeme rodičům SMS zprávu o tom, že jdeme vykonat pohovor až ve chvíli, kdy stojíme před tou třídou, aby oni neměli možnost ty děti zpracovat, a to je jako úplně to, to je spíš víc v těch šestkách, jako v těch paragrafech 6 o tom dítěti ohroženým, ale může to bejt i v čistě kolizním spisu ve chvíli, kdy je to opravdu jako vyostřený. Protože máme i spisy, které mají i 1500 stran. Jo, protože rodiče prostě nejsou schopní, je tam ústavní stížnost, stížnost k ombudsmanovi, protože nejsou spokojení prostě s tím, jak je to řešený.

Zapojujete do nějakých realizovaných procesů, třeba typicky do rodinné terapie?

My tady rodinný terapie neprovozujem, ani rodinný konference, protože tady na to nemáme zaměstnance, který by k tomu byl proškolen. To je jedna věc, druhá věc je, že bysme na to ani

neměli asi kapacitně si myslím jako možnost to provozovat, protože je nás tady sedm zaměstnanců, kteří dělají kolize. K tomu samozřejmě i terén a myslím si, že každé máme v průměru 30, 40 otevřených kolizí. Běžících kolizí. Tak při té představě, když si vezmete, že by jenom 280 spisů tím že by jenom jako 10 % z toho bylo potřeba ošetřit, ono možná i víc, tak osmadvacet rodin my tady prostě nemáme šanci ošetřit, takže my tyhle tyhle aktivity nemáme. Děláme tady dohodu rodičů v případě, že buď nejsou schopni se domluvit třeba na prázdninovém provozu nebo něčím podobným, děláme dohodu rodičů a tam samozřejmě ta participace toho dítěte vhodná je, obzvlášť pokud se jedná o úpravu, třeba třeba prázdnin jo. Co se tady mají mamka s tatškou co dohadovat, jak si to rozkrájí, když to dítě chce stejně někam jinam na tábor, že? Jo jo, takže tam ta participace dítěte je vhodná a my potom doporučujeme samozřejmě do organizací, které pracují s rodinnými systémy, který na to prostor mají. A tam už je otázka organizace, do jaké míry to dítě vlastně participuje v rámci toho procesu. Jo, naše soudy sice tomu nejsou moc nakloněné, ale ani není problém, aby to dítě starší 12 let, i když to soud nepožaduje, se prostě k soudu dostavilo u soudu řeklo, jak si to představuje. Jo, my to i těm dětem říkáme, ono se jim samozřejmě do toho nechce, že ty soudy k tomu nejsou upraveny. Ty soudní místnosti jsou stejné jako v případě trestního řízení. Nejsou jako tomu dítěti úplně přívětivé. Jo, takže asi tak to tady máme.

Ale teda nabízíte přímo, že to, že tam můžou jít, a že tam můžou hovořit s tím soudcem nebo soudkyní...

Ano, můžou, můžou... oni na to taky mají právo podle úmluvy o právech dítěte, mají na to právo. Spousta soudkyň, my máme 5 soudkyň, větší část těch soudkyň se s těma dětma starších dejme tomu osmi let nebo u školních dětí, vlastně jakmile nastoupí do školy, si ty pohovory i dělají. Jo obzvlášť když ty rodiče nejsou schopni se domluvit, tak si ty pohovory dělají. Takže si ty soudkyně zvou, pokud nejsou rodiče domluveny, není to dohoda, nebo to není jako relativně hladký, ale dohadují se, tak si ty děti zvou, takže zase na druhou stranu je to nepříjemné, že ty děti tím projdou dvakrát. My s nima vždycky mluvíme, protože jsme kolizní opatrovníci, máme hájit jejich nejlepší zájem a to, co si ty děti přejou... a pak ještě musí znovu k soudu. Jo tak je to v tomhle ohledu náročný, protože ty soudy jsou povinný to dneska zjišťovat podle jurisdikce samy, ústavní soud na to docela tlačí, i odvolací soudy na to tlačí, aby si to zjistili sami a my s těma dětma už předtím mluvíme. Takže jdou dvakrát.

A já jsem se chtěla zeptat: máte nějaká kritéria, podle kterých se rozhodujete, jakou tu metodu zvolíte? Vy my vlastně říkáte, že používáte víceméně všechny metody. Jak to informování přímé, tak možná někdy teda nepřímé, ale ve výjimečných případech, i nějaké zjišťování toho přání a názoru dítěte a případně i teda zapojení do těch procesů.

Vždycky záleží, záleží na tom dítěti, jo, protože k rodině máte přistupovat individuálně, k dítěti máte přistupovat individuálně, pokud jsou děti pětiletý, který si tady prostě sednou a přijdou, tak jsem tady! co potřebujete? protože takové děti prostě jsou i čtyřletý, jo, tak si s ním popovídáte jako s rovnocenným parťákem. Ono je od rodičů obeznámeno, ono ví, vy si s ním popovídáte, je to v pořádku, ale pak jsou i dvanáctileté děti, který už jenom to, že jsou tady, je tak stresuje, že se jim chce z toho brečet a jsou to nevyjímaje pohlavím holky i kluci, takže k tomu musíte potom přistupovat individuálně. Samozřejmě, že s těma dětma se snažíte mluvit, vysvětlit jim, odlehčit to. Jo, proto se snažíme s nima bavit tou volnou metodou, že si neříkáme hele, tak víš co, teď chodíš k tátovi na víkend, přijde ti to dostatečný, nebo bys chtěl ještě něco navíc? Jo, takhle se prostě nevtáhne jo... jo nebo “víš co jako a seš u tý máme vůbec spokojenej?”, jo, snažíme se to jako tak různě prokládat, že se bavíme o škole, o kroužkách, tak se ptám, s kým jezdí do školy a ze školy a na kroužky a jestli to všechno stíhá. Jo a jestli mamka chodí taky na zápasy, snažíme se to z nich tahat jako po kouskách různýma způsobama ale je to individuální. Já si nemyslím, že by to bylo určený věkem. Je to i osobnost dítěte, někdy ty děti prostě čtyřletý, pětiletý jsou řízcí a někde tady dvanáctileté děti prostě pláčou jo a pak je zbytečný je do jistý míry prostě zatěžovat a klidně tomu soudu řeknou, že prostě nebylo to dítě schopný s námi se bavit, protože pro něj byla ta situace nadmíru stresující. A když na to přijde, tak je tady vždycky ještě alternativa, aby rodiče chodili třeba do dětského centra Paprsek, který se specializuje na rozpady rodin, kde oni mají na to víc prostoru, a i s tím dítětem a s tou rodinou pracují, tak se s tím dítětem pak můžou i bez problémů popovídat a vidí tu interakci v tý rodině několikrát během těch schůzek a můžou napsat co je přání dítěte. I to je validní.

Jaké metody využíváte pro vytvoření bezpečného prostředí, když komunikujete s tím dítětem?

My dáváme dětem vybrat, bavíme se s nima už poprvé venku vlastně na chodbě, když tam jsou ještě s rodičema, tak se jich ptám, jestli si náma chtějí popovídat tak, že máme možnost jít do dětskýho koutku, ukáže se jim hovorna, jestli chtějí být v hovorně, nebo jestli se chtějí sednout k nám do kanceláře, že necháme pootevřené dveře, tady si děti můžou vybrat, kam se chtějí sednout, jestli se u toho chtějí malovat. Takže jako vybrat si můžou. Někdy je to prostě v dětském koutku, protože je to pro ty děti příjemnější, jsou vlastně jako v herně nebo v tý hovorně. Jo spousta těch dětí si jde normálně sednout sem dovnitř do kanceláře a ještě si vybere, která židle se jim líbí, jestli jsem mu víc sympatická já nebo kolega tomu dítěti. Sedne si, kam potřebuje, a pak si podle toho sedáme my. Jo, protože to dítě by nemělo sedět tak, aby těkalo mezi těma dvouma dospělýma. Mělo by to bejt nakoncipovaný, tak jako aby nemuselo nějak moc jako přejíždět. Takže taky občas sedíme naskládaný támhle všichni 3 u malého stolečku,

což je vtipný, protože kolega tam vypadá tak hrozně hezky. Jo, takže záleží na tom, dáváme vybrat tomu dítěti. Jo a nejsme limitovaný tím, že by to mělo být 10 minut. My si s tím dítětem můžeme sednout v tom dětském koutku tam na zem a hrát si tam klidně s ním půl hodiny. Jo, ty starší děti bývají rychlejší...

Chtěla jsem se zeptat, jestli máte nějaký svoje zásady přítom kontaktu s dítětem nebo při té participaci?

Vždycky těm dětem to říkáme na rovinu. Nikdy je nesnažíme se uvést jako v omyl jako “Když si tady řekneš, jak to chceš, tak mi to tak zařídíme”. Ono to tak není, takže my nikdy těm dětem neslibujeme něco, co nelze splnit a jednáme s těma dětma narovinu, pokud je to samozřejmě možné. Velmi nepříjemné situace jsou, když ty rodiče těm dětem nic neřeknou. Oni už mají podaný návrh na rozvod, návrh na úpravu poměrů, chtějí se rozstěhovat ještě každé do jinýho města, chtějí střídavou péči po 14 dnech, chtějí těm dětem vyřídít 2 školy a ty děti do té doby, než jdou k nám, nic nevědí. To jsou potom rozhovory na delší dobu, ale nikdy těm dětem neslibujeme nic, co nemůžeme splnit. A vždycky s nima jednáme na rovinu, ale nesnažíme se na ně tlačit, pokud nám nechce říct, jakou má ráda barvu, tak my na něj nebudeme tlačit. Nechceme na to dítě vyvíjet stres, takže nikdy těm dětem nelžeme, neuvádíme v omyl a nesnažíme se, je manipulovat. Jo, takže ani zavádějící otázky typu “No a nemyslíš si, že by bylo fajn být u taťky už čtvrtka?”. Jo jako nepodsouváme to těm dětem, jo, takže měl by to bejt rovnocenný vztah. To dítě by pro nás mělo být rovnocenný partner. Jo a pokud mi tady bude sedět dítě, u kterýho se zahájila změna výchovy, protože prostě zanedbání péče, tak já mu to ale řeknu. Nějak tomu rozumím, že je to pro tebe bolavý, že nás za to nebudeš mít rád, takže si myslíš, že je to celé špatně, ale tvoji rodiče měli 2 roky na to, aby si prostě rozmysleli, co chtějí a jestli seš pro něj na prvním místě a my teď pro tebe potřebujeme zařídít, aby tohle všechno bylo v pořádku.

Předtím jsem se ptala, jestli máte nějaké předpisy, podle kterých zvažujete, jestli to dítě zapojíte nebo ne. A vlastně když už jste rozhodlá, tak máte nějaký manuál, jak to provádět?

Máme standardy, ve kterých je to zpracovaný. V těch standardech jsou zpracovaný vlastně úplně všechny úkony, které tady děláme. Kde je tam základní zvevrubný postup a systém vlastně ke všem těm, k celý sociálněprávní ochraně dětí, ať jak se vede dokumentace, jak se vede pohovor a tak dále a tak dále, to tam všechno máme. Plus máme ještě manuál... Takže tam máme jakoby všechno vypracovaný, je tam manuál výkonu, co se děje, dědictví a úloha OSPOD, nezletilý rodič, úplně jakoby všechny varianty jsou tam v tom manuálu zpracovaný. Jo ten manuál mám samozřejmě nemůže zabíhat prostě úplně do detailů. Opravdu

je to potom o tom individuálním přístupu k rodině i dítěti... můžete mít 3 děti v rodině a ke každému budete muset přistupovat trošku, každý je trošku jiný, jo že nějaké základní ten zevrubněji manuál je, jakým způsobem bysme měli postupovat, jak by to mělo být. Jak říkám jsme ve dvou, využívají se jak tady kartičky, tak různé metody, kreslení, pozorování, dětský koutek, hovorna, to všechno, ale ve výsledku nakonec je to stejně o té praxi toho zaměstnance.

Chtěla jsem se zeptat, co vlastně vy považujete za důležité při té participaci toho dítěte?

Já si myslím, že důležitý je to, aby si rodiče uvědomili, že dítě není jejich majetek a že nemůžou rozhodovat o tom, jakým způsobem se s dítětem bude zacházet, že to dítě je živá bytost a má právo vyjádřit nějaký svoje potřeby a svoje preference a ty rodiče by to měli respektovat. A, že naprosto špatně je to, když se rodiče snažej svoje rozvodový řízení filtrovat skrz to dítě, protože bohužel podle českých zákonných předpisů je to tak, že se nejdřív musí upravit poměry a pak teprve se může přistoupit k rozvodu a ve výsledku se nakonec řeší až majetkoprávní vyrovnání. Takže ty rodiče svoje partnerský spory, svojí frustraci a svoje finanční spory řeší v první řadě přes to dítě, a to dítě je pro ně v tu chvíli vlastně až na úplně posledním místě, takže pro mě, pro mě je aspoň důležitý těm rodičům v rámci toho sporu ukázat, že to dítě by pro ně mohlo být na prvním místě, protože další dítě už mít nemusí, ale peněz budou mít vždycky dost. A že rodiče budou do konce svého života a že tím co dělají jako tomu dítěti extrémně ubližujou, a že by měli poslouchat, co to dítě si přeje, protože je to živá bytost, tak asi tak.

Myslíte si, že nějak tyhle hodnoty ovlivňují váš přístup k té participaci dítěte?

Já si myslím, že tady jako tu participaci, ať máme třeba každý trošku jiný hodnoty, protože každé člověk má, je malinko jinak nastavené, že tu participaci tady jako důležitou vnímáme všichni stejně. Jo, takže nemyslím si, že by to přímo jako ovlivňovalo. Jestli něco ovlivňuje moji potřebu participace, tak je to to, že jsem sama z rozvedené rodiny a nás se tenkrát nikdo neptal. Jo takže to, ale jinak si myslím, že ať jsme tady hodnotově nastavený jakkoli tak, že tu participaci jako sociální pracovníci s těma dětma pracujeme a chodíme pravidelně k těm soudům a vidáme pak ještě ty děti potom, protože když je to problémový, tak oni nám přeskočí do šestky, jo to kvůli dohadům rodičů, protože pak už je to prostě rizikové prostředí, tak to vnímáme jako velice důležitý a snažíme se, aby si ty rodiče uvědomili a poslouchali to co si to dítě přeje.

A myslíte si, že vlastně tahle nějaká vaše hodnota, co jste mi sdělila, je v souladu s vnitřními pravidly, nebo nemusí to být jenom vnitřní pravidla, ale vlastně i se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí nebo mezinárodní úmluvou?

Tak, když když to vezmete, tak vždycky to jde jakoby poslušně dolů. Jo, máte první nadřazený, máte ústavní zákony a mezinárodní ratifikované prezidentský smlouvy, pod nima jsou

podřízené zákony a pak jsou ty jednotlivé vyhlášky a tak. Což znamená, že my vystupujeme z ústavy, základní listina práv a svobod, úmluva o právech dítěte, ale máme tam i ratifikované dohody v rámci třeba úpravy mezinárodního práva dětí a tak dále a tak dále. Třeba evropská úmluva o styku a tak dál a tak dál. Všechny staví na tom, že to má být v nejlepším zájmu dítěte, a že to dítě má právě ten svůj nejlepší zájem vyjádřit. Na tom je zastavený i náš zákon o sociálně právní ochraně dětí, protože nemůžu být v rozepři, což znamená, že ty naše hodnoty těch sociálních pracovníků by měly být teda v souladu s tím, ale hlavně jako jsme lidé a třeba základním předpokladem pro to abysme tuhle práci mohli dělat je empatie. Takže já si myslím, že je to v souladu se zákonem, ty hodnoty, který který tady máme nastavený, jinak bysme to dělat neměli... a taky jsou ale v souladu s nějakým lidstvím. Jo, taky vám tady může sedět člověk, který moc empatický nebude, ale nemyslím si, že by byl příliš úspěšnej třeba u těch pohovorů s těma dětma, že by mu ty děti něco řekli.

Děkuji, chtěla bych se zeptat na poslední otázku, a to, jestli si myslíte, že se ty vaše hodnoty nějak v průběhu praxi změnily?

Hodnoty se úplně moc nemění. Hodnoty jsou asi už od vysokoškolského studia stejné, ale mění se do jisté míry přístup. Mění se přístup a ten přístup se mění tím, jak člověk stárne, dozrává osobnostně, protože pořád člověk osobnostně dozrává a zkušenostně dozrává. Jo, takže ze začátku si člověk bral spoustu věcí osobně od těch klientů, byl rozčílenej, nechal se od klientů vytočit, vadili mu osobní útoky, protože taky vám klient umí říct, že jste **** a bude vás tahat ***** po trávníku, úplně bez problému... Jo a čím dýl tu práci člověk dělá, tím víc jakoby posouvá dál, jen tak ho něco nerozhází, takže spíš se... jako hodnoty zůstávají stejné, ale člověk dozrává, dejme tomu v těch postupech a v té své osobnosti, takže je schopnej reagovat už úplně jiným způsobem, než reagoval třeba před 5 lety. To jo, ale hodnoty jsou stejné, asi od školy jsou furt stejné.

Příloha č. 3: kódovací kniha

DVO1: Podle jakých faktorů se sociální pracovníci OSPOD řídí při rozhodování o zapojení dítěte do opatrovnického řízení?

Kategorie:	Faktory týkající se dítěte	Faktory týkající se rodiny/rodičů	Faktory týkající se instituce/pracovníka
Kódy:	Věk Osobnost dítěte Přání a vůle dítěte Orientace v problému Vývojová úroveň dítěte Zdravotní stav Jazyk Bydliště Stres	Manipulace Velký konflikt rodičů Trestná činnost, násilí Péče jednoho rodiče Přímé bariéry kladené rodiči Sourozenci	Přístup oddělení – zapojení všech dětí Stanovisko soudu Intuice a zkušenost pracovníka Individuální posouzení případu Spolupráce s jinou organizací či odborníkem

DVO2: Jak postupují sociální pracovníci OSPOD při zapojení dítěte do opatrovnického řízení?

Kategorie:	Počátek procesu	Způsob kontaktu s dítětem	Metody participace	Rozhovor s dítětem	Proměnné rozhovoru s dítětem
Kódy:	Zahájení spolupráce Instrukce soudu Standardy a předpisy	Osobní kontakt s dítětem Telefonický kontakt Písemný kontakt	Sledování interakce s rodičem Výpověď dítěte před soudem Pomocné techniky Další formy spolupráce s odborníky Kritéria využití metod	Začátek rozhovoru Průběh rozhovoru Zastavení rozhovoru Způsob vedení rozhovoru Rozhovor ve dvou pracovnících	Sourozenci Tajné informace Otázka váhy názoru dítěte

			*Rozhovor – není kód, jelikož jsem pro něj udělala samostatnou kategorii	Trvání rozhovoru Místo rozhovoru Opakování rozhovoru Pozorování při rozhovoru Hračky při rozhovoru	
--	--	--	--	--	--

DVO3: Jaké hodnoty považují soc. pracovníci OSPOD za nejdůležitější při participaci dítěte v opatrovnickém řízení?

Kategorie:	Blaho dítěte	Přístup	Osobnostní kvality
Kódy:	Možnost participace dítěte Vysvětlení dítěti Není to vina dítěte Focus na dítě	Individuální přístup Jednání na rovinu Přístup: poznat dobře dítě	Vzdělání pracovníka Empatie pracovníka

Příloha č. 4: vzor informovaného souhlasu

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Informace o výzkumu:

Výzkum je prováděn Bc. Kristýnou Bredovou, za účelem zpracování její diplomové práce. Cílem výzkumu je zjistit, jak sociální pracovníci OSPOD v Praze provádí participaci dítěte v rámci opatrovnického řízení při rozvodu jeho rodičů. Data budou získána za pomoci polostrukturovaného interview, následně zpracována, analyzována a interpretována výzkumníkem. Všechny získané informace budou anonymizovány a nebudou obsahovat žádná data, která by vedla k identifikaci účastníka výzkumu.

Informace o účastníkovi výzkumu:

jméno a příjmení:

datum narození:

bytem:

e-mail:

Prohlášení

Já níže podepsaný/-á potvrzuji, že

- a) jsem se seznámil/-a s informacemi o cílech a průběhu výše popsaného výzkumu (dále též jen „výzkum“);
- b) dobrovolně souhlasím s účastí své osoby v tomto výzkumu;
- c) rozumím tomu, že se mohu kdykoli rozhodnout ve své účasti na výzkumu nepokračovat;
- d) jsem srozuměn s tím, že jakékoliv užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu nezakládá můj nárok na jakoukoliv odměnu či náhradu, tzn. že veškerá oprávnění k užití a zveřejnění dat a výstupů vzešlých z výzkumu poskytují bezúplatně.

Zároveň prohlašuji, že

- a) souhlasím se zveřejněním anonymizovaných dat a výstupů vzešlých z výzkumu a s jejich dalším využitím;
- b) souhlasím se zpracováním a uchováním osobních a citlivých údajů v rozsahu v tomto informovaném souhlasu uvedených ze strany Univerzity Karlovy, Filozofické fakulty, IČ: 00216208, se sídlem: nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1, a to pro účely zpracování

dat vzešlých z výzkumu, pro účely případného kontaktování z důvodu zpracování dat vzešlých z výzkumu či z důvodu nabídky účasti na obdobných akcích a pro účely evidence a archivace; a s tím, že tyto osobní údaje mohou být poskytnuty subjektům oprávněným k výkonu kontroly projektu, v jehož rámci výzkum realizován;

- c) jsem seznámen/-a se svými právy týkajícími se přístupu k informacím a jejich ochraně podle § 12 a § 21 zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů, tedy že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze informaci o zpracování mých osobních a citlivých údajů a jsem oprávněn/-a ji dostat a že mohu požádat Univerzitu Karlovu v Praze o opravu nepřesných osobních údajů, doplnění osobních údajů, jejich blokaci a likvidaci.

Výše uvedená svolení a souhlasy poskytnu dobrovolně na dobu neurčitou až do odvolání a zavazuji se je neodvolat bez závažného důvodu spočívajícího v podstatné změně okolností. Vše výše uvedené se řídí zákony České republiky, s výjimkou tzv. kolizních norem, a bude v souladu s nimi vykládáno, přičemž případné spory budou řešeny příslušnými soudy v České republice.

Dne:

Podpis: